

ПРОБОЄМ
МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ

Зміст:

Вірші: О. Лятуринська	193
Шкурупій	194
Ю. Яновський: Майстер корабля	196
К. Гриневичева: Маєстово	203
Д. Кардаш: Укр. Нац. свідомість	209
Лісовий: Де Шевченко	221
Онацький: Студії укр. в Італії	226
О. Лащенко: Стяг отчизни	234
С. Володимирів: Тенденції поступу	237
ОЛЕ: Сучасна музика	247
Рецензії	251
Хроніка	254

КВІТЕНЬ

Число 4 (93)

РІЧНИК VIII.

ПРАГА 1941

ЦІНА 1— RM

Р

„ПРОБОЄМ“

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ

Основник: Др. Степан Росоха

Видавець: Федір Гайович

Відпов. редактор: Іван Рошко

Редагує: Колегія

„ПРОБОЄМ“

виходить кінцем кожного місяця. — Редакція застерігав собі право рукописи виправляти та скорочувати. — Невикористані рукописи редакція повертає тільки по надісланні марок на поворот. — Передплата в Протектораті Чехія й Моравя 100.— К на рік, на чверть року 25.— К. — В Німеччині річно 12.— RM, четверть-річно 3.— RM, за границею 120.— К, або їхня рівновартість. — Число конта Поштової Щадниці в Празі 201.699., в Німеччині Postscheckkonto Nr. 122.124 Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag; в Ієн. Іубєрн.: P. Sch. H. Warschau Nr. 10.020 „Nastup“ Zeitschrift in Prag.

„ПРОВОЈЕМ“

měsíčník kultury, vychází koncem každého měsíce. — Vydavatel: Fedir Hajovyč. — Odpovědný redaktor: Ivan Roško, Praha XIV., Lumírova 1. — Novinová sazba povolena ředitelstvím pošt v Praze, čís. 162-545-III a 1939. — Dohledací poštovní úřad Praha 8. — Adresa redakce a administrace: Praha III., Josefská 2/II. — Tiskne knihtiskárna Jana Andresky vd., Praha XII., Bělehradská tř. 10.

Всяке листування й матеріяли просимо слати на адресу:

„ПРОВОЈЕМ“, Praha XIV-65, pošt. schránka 3.

ОКСАНА ЛЯТУРИНСЬКА

238012

Княжа емаль

* * *

Устами славлена
 Стріла стужавлена.
 Хвалена, хвалена
 в отруті калена!
 Стріла окрилена,
 стріла доцілена.
 Кровю гартована
 стріла значкована.

* * *

Ліси ловить! Плячучі почі!
 Звір затремтить, птах затріпоче.
 Непевен час ані берліг,
 ані відбочини доріг.

Вогні запалять хтиво очі.
 Хижак напружаться і скочить
 і переможно зноділік
 у ліс потужний кине рик.

* * *

Хилились стязі, пнулись вгору
 і хвильовали як ковиль.
 Усе зловісніш і суворіш
 темніли черню корогви.
 Світ хижим птахом, звірем кидавсь,
 стріл гнало черно, яко тьми,
 а обіч страшно йшла Обида
 і дотикала шоломи.
 Бучо червоне поле бою.
 Лягали ратію брати.
 Над ними день схилявсь журбою
 і золотив щити.
 День догоряв так світозарно!
 Душа просила корабля.
 Деє біля голосила Карпа,
 тужила Жля.

* * *
За око — враже око!
Оселя — за оселю!
Благословляйте келих,
де хміль нуртує соком!

За око — враже око!
Одному з двох унасти.
Рука — тверда гранчаста,
ніж — гострий та широкий,

* * *
Нам любо жити в Переяславі.
Іде сюди із Греків овоч
і грона виноградних лоз,
із Угор — зброя і комоні
і срібло з Чех;

із Руси — куни, біль і соболь,
меди і отроки дружинні.
Нам любо жити в Переяславі.
Сягати любо злотоглав,
багрець і цсарське опліччя.

О, любо нам крізь млу сторіч
велику чаклувати звагу!
Ось шлях стовбований на Схід
і стопи Олександра.

ГЕО ШКУРУПІЙ

Пісня зарізаного капітана

Відвага пригод
нас у море жене,
відвага пригод
нас турбує, пече
вогнем. . .

Крізь ніч у туман
іде наш флагман,
крізь ніч і туман.

Нема, нема спокою в шинках
парує кров на ножах.

Як вітер і море покличуть
лишаємо
перса Кончити,
цілуємо лезо навахи,
лишаємо п'яний підвал,
підхоплює нас
шквал.

Шугає вітер
і стогне туман.
Ший
не жаль,
не жаль нам для рей.
У бій,
іде наш флагман.
Е-гей!...

Вітер співає в щоглах,
посвист
у ливах застряг,
хвилює,
розпалює погляд
чорний
корсарський стяг.

Кріз ніч і туман
іде наш флагман.
Кріз ніч і туман.

Кровю заллято палубу вщерть,
борт продіравив таран,
очима лякає смерть
зарізаний капітан.

Жаль,
жаль нам високих рей...
Е-гей!...

Майстер корабля

(Уривок з роману)

ПРИСВЯТА.

Високо в небі соколи літали,
Далеко в море гості випливали
І парус парус парус доганяв.

Надувши груди білі, йшли фрегати,
Над морем місяць уставав салдатам
І просторінь шляхів охороняв.

Веселий день любови кочової!
На палубі вино і брязкіт зброї
І плескіт хвиль, неначе крик коня.

Надувши груди білі, йшли фрегати,
Над морем місяць уставав салдатом
І просторінь шляхів охороняв.

Любовна мідь на палубі рухливій,
На кораблі, що йде, мов білий привид,
Й зорю на щоглу, як ліхтар, підняв!

Надувши груди білі, йшли фрегати,
Над морем місяць уставав салдатом
І просторінь шляхів охороняв.

Сонце ще далеко за обрієм. Його дотики до хмар ледве-ледве можна розпізнати. Це навіть ще не дотики. Це погляд здалеку, від якого голубіє небо на тій місці, де зійде сонце. Море спокійне й темне. Повітря вночі чорне, а тепер — сіре, і можна бачити за хвилюрізом, за маяком — тіні парусів трьох шаланд. Ми вийшли з готелю: Сев, я і актор-тубилець. Вулиця мокра від роси. Бліді горить ліхтар, він зблід, як жінка після пристрасної ночі. Перед готелем невеликий бульвар, що обривається до порту. Маяк уже погашено. Пароплав з чорним димарем і трьома червоними на ньому смугами видушує з себе дим, що помалу сотається в повітрі і заволікає: портовий вокзал, портові будівлі і склепи, будівлі зерноперевантажувачів, залізничні вагони та естокаді. Пароплав із жовтим димарем помалу підносить на гротмачту прапор: чорний квадрат на білому полі. Капітан заявляє цим, що він сьогодні відпливає з нашого міста до своєї країни за море.

Ми йдемо серединою бульвару в напрямку до східців у борт. Бульвар нагадує клітку зоологічного садка, з якої вивели звірів і лагодяться їх почистити. Ще не повиходили підмітальники, поливальники, чепурії — люди, що мають повне право зневажати нас: вони знають наші гріхи й бруд. Біля пам'ятника французькому герцоґові стеляться вниз широкі східці. Герцоґ показує рукою своє задоволення з моря і торговельної гавані, що лежить просто перед нами. Він не дивиться ліворуч, де військова гавань, ще

ліворуч, де нафтова, праворуч — де тепер царство зерна і шкір, ще праворуч, де за будівлями на молу — є море і на високому березі — рештки старовинної грецької фортеці.

По східцях ми біжимо вниз, як школярі. Східців є сот зо дві. Добігаємо до вулички, нею йдемо ліворуч, минаємо торговельну гавань, де до берега причалили дубки й великі шаланди, похитуються в ранішньому сні ці дерев'яні будиночки, похитується сіно на деяких з них, і розноситься важке хрюпіння команди. Дзенькотять ланцюжки, перекинуті з шаланд на берег. У військовій гавані попритулювалися човни рибалок. Ми підходимо до них і зазираємо згори, з естокади... Море тихе і блискуче. Ми ходимо, не розмовляючи. Під нами шаланди, розпуштивши паруси, похляскавши ними на тихому вітрі, одна за одною відриваються від берега, набравши вітру в парус. Вони довго сновигають у гавані, як нічні птахи, лавірують, хитрять із вітром і врешті, як гуси, випливають за хвильоріз.

Голос нашого актора десь лунає в ранковій тиші.

— Ей! на яхтклубі!

Яхтклуб уперто мовчить. Там немає ні душі. Актор надривається, ніби через усю військову гавань розтягся його голос. Нам обридає стояти на місці і ми йдемо в напрямі голосу нашого актора. Наближаємось до спорудження на березі. Це — старий моторний човен, військового призначення. Він стоїть на березі, підпертий з усіх боків. Ми прикладаємо долоні до залізних його верхів. До середини заглянути важко, бо високо. Ми зневажливо штовхаємо ногами іржаве кермо, воно рипить, ми ворухимо вісь ванта, воно злегка гудить, резунуючи в порожній середині. Погнуті борти, дряпани від куль, і порвана сталь зруйнованої башти. Ми врешті пройнялися повагою до цього жертovníка, на якому було принесено в жертву людські тіла. Коли, кому, скільки? Ми не маємо відповіді. Які передсмертні рухи бачила ця сталь, про що плакали сини чийсь, розкидані в тобі, збиті до бортів ворожим набом? Тебе пестило море. Ти заривався в хвилі, човне. Тепер ти стоїш на березі, і ми не бачимо на тобі гордих слів спартанця Леоніда.

Ми йдемо далі й доходимо до краю мола. Вже зовсім світає. Над водою сидять рибалки-аматори. Їхні самолови на довгих прутах нахилилися вряд. Самолов — це вудка з кількома гачками, на кожному з гачків насаджено рачка або дрібну рибу — сардельку чи фіримку. Дрібну рибу ловлять сіткою на круглому обручі. За смугою води, досить широкою для того, щоб нею могло перейти двадцять пароплавів уряд, кам'яним барером стоїть упоперек хвильоріз. Він не зеднується із землею, і до нього доходить човен. Море за хвильорізом бліде, біле, як олово. Там якраз схід сонця. До нас підходить актор. «Переїдьмо на хвильоріз, — каже він, — туди за нами зайде шаланда». Ми чекаємо ще кілька хвилин. Ми чекаємо не самі. Кілька таких, як ми, рибалок з прутами й кошиками стають біля нас і кричать на хвильоріз незадоволеними голосами. «Давай човна!» — кричать вони, — «давай човна, соні

прокляті!» Нарешті від хвильоріза відходить шаланда на веслах. Хлопець уперто гребе, вигрібаючись на хвилю, що поволі вже почала здійматись в гавані. Човен іде помалу. Аматори з самоловами сидять і похмуро чекають. Саме при сході сонця піде бичок. Якесь стара баба інтелігентного походження палить цигарку і плює у воду, ніби ворожачи. Причалює шаланда, легко пошарудівши об камінь бортом. Ми сідаємо. Човен похитується на хвилі. Я сказав кілька слів про ранок і сьогоднішню неділю.

— В неділю моя голова найбільше працює, — говорить Сев. — Я за неділю багато придумав кадрів для картини.

— Дубок з Кафи? — спитав мій сусіда.

— З Олешок. Вачиш парус? — відповів сусіда Сева.

Дубок похитнувся серед гавані на якорі. Він був цілком безлюдний. На щоглах лише блоки вгорі порушували оголеність дерева. Паруси зметано. Бухшприт, завжди такий граціозний, тепер обріс парусом, що лежить в ньому, як нарост на дереві. Ми обіхали дубок з керми. За кермою на тросі привязано маленького пузатого човника. Він має таку ж форму, як дубок, так пофарбований, — і здається малим дитинчам, рибинкою великого кита — дубка. Дубок називається «Тамара».

Хвильоріз підноситься над водою — з боку гавані на чвертьметра, з боку моря — на два метри, метрів зо три завширшки і з кілометр завдовжки. Такі його ознаки цілком задовольняли управління порту. Хвиля розбивається, не доходячи до гавані, коли по морі ходить шторм на всі дванадцять балів.

Ми перейшли по хвильорізу вкрай, поминувши десяток рибальських хатин, що попрутулювалися до каміння із гористого боку. Це, власне, не хатини, а сякі такі дощечки, фанера, стовпчики і рибальські кошпки. Тут живе ціле літо родина рибалки. На зиму вони переїзять до міста на зимівлю. Шторми захоплювали їх ціною й скаламученою водою, шторми викидали до їхніх ніг морську траву і розпливчастих, як холодець, морських медуз. Рибалки тоді славили Бога і ніяк не могли перекричати реву штормової хвилі. Лаялися вони знаменито.

Ми сіли на стару іржаву гармату, що своєю вагою зміцняла край хвильоріза. Налітав спроквола невеликий вітер. Ми крали в когось день, бо сонце ще не зійшло.

— Сев, як може країна жити без моря? Які перспективи є у Швайцарії? Коли б я там жив, я певно повісився б на вершечку першої-ліпшої гори. Їхня молодь з нудьги дряпається по скелях, обморожує нос і ставить собі рекорди. А нудно ж як! Сьогодні виліз на гору, завтра подерся на вищю, а людей навкруги немає, внизу під ногами бовваніє вся країна, димлять долини, блищать ріки, на згіррях, як мох, ліси. Вони сидять у норі. Люди деруться на гори і ніяк не можуть їх перелізти. Вони ще роблять годинники, точно розподіляють чужий час, думають, що годинники дадуть їм втіху й молодість. У вас є годинник, Сев?

— Зроду його не мав.

Мені годинник нагадує фараонову товсту корову, що не може ніколи наїстися.

Біля нас рибалка спіймав бичка. Ми сиділи обличчям до вільного моря, де мало сходить сонце і підійматися перед нами на Місто. Далекий беріг ліворуч вимальовується вже, наче виходячи з долини нічних тіней. Сев розповідає про жінку, що ніколи не бачила, як сходить сонце, і проте була гарної вроди. Жінка мене цікавить, я розпитую про ознаки її краси. Саме в цей час починає сходити сонце. Воно витикається зва води й одразу ж відбивається в морі. Через це воно весь час кругле і лише збільшується й збільшується. Тепер воно відривається від води. На ньому наче ворухнуть хтось блискуче решето. Кричать понад нас мартини. Кричать, кружляючи над водою і падаючи часом на воду за рибою. Сонце бе у вічі. Ми спочатку терпимо, кліпаємо очима, а далі повертаємось до сонця спинами і зітхаємо, почувавши, як тепло на нас лежать проміні сонця...

Проміні сонця лежать на наших плечах. Іноді повіває з моря ранкова течія повітря. Порт потроху галасує. На дубку рештаються вже люди. На морі шум. Хвилі б'ють у хвильоріз. Біля моря розмовляти нам так, як у степу. Море — це великий степ, на якому росте синя і чорна трава. Біля моря добре думається і звичайні слова набірають великого й таємного змісту.

— ...Я розповім вам, яких я люблю людей, — починає Сев, тримаючи цигарку в зубах і шукаючи сірників. — Був у нас на селі один дід. Біля ста років йому було. Кремезний, важкий дід, що забув уже рахувати онуків та правнуків, а синів геть усіх поховав. Став недобачати старий, і вигнали його правнуки, бо не міг він городу доглянути та за свій хліб відплатити. Оселився старий в землянці над рікою. На даху в нього зимою вовки ночували, влітку — трава росла, і жив дід так, ніби збирався свою сотню років іще раз переглянути. На лови він їздив удень і вночі, риба йому йшла до рук, як приворожена. Так він проживав — цей сліпий дід. Такі в ньому сильні були інстинкти боротьби, що він сліпий, викинутий із життя, боровся за нього. У нього стало б сили й інстинкту боротьби на те, щоб з своєї печери пройти знову ті десятки тисячів років, які відрізняли його від пароплавів на ріці. Він міг би ще й одужитися для повноти доказу, та несподівано його розірвали вовки на другій сотні літ життя.

Дивний настрій опановує нами. Холодна кров тече в риби, а чоловікові треба тепла. Завіває вітер у землянку, на даху шкаребуться, гарчать і клацають зубами гості. Береш весло і йдеш на лови. Човен прив'язаний до кілка. Ось він стоїть. Чи не набралось в нього води? Очі наче дивляться крізь густу пелену сірої мли. Пливеш по ріці, гребеш весельцем, дзюрчить вода. Гребеш і гребеш, витрибаючись проти течії, проти всього на світі пливеш вперед.

Ми розігрілися на сонці, а актора нашого не було й не було. Сорочки ми поскидали, підставляючи сонцеві мязи. Рокотить десь далеко моторовий човен, перевозячи людей на пляж. По той бік

хвильоріза пройшов до гавані пароплав. Він став посередині. Вивісив на щоглу прапор, запрошуючи себе оглянути, перед тим, як причалити з закордонними товарами до берега. Та ось і наша плыве шаланда. Її хазяїн уже давно виїхав у море і наловив скумбрії. Проте, він не думає ще кінчати. Ми помалу злазимо до нього.

Під нами море. Сев сидить на осі шаланди з ниткою самодура в руці. Це той же самолов — тільки замість приманки на гачках цесарчине піря. Я допомагаю хазяїнові тримати квівер-шкот і навіть забіраю шкот під паруса. Ми плывемо, оплавуючи косо на хвилі, експлуатуючи вітер, і плывемо просто на вітер. Це приємно. Рибальство так захоплює Сева, що він приказує до кожної скумбрії, яка потрапляє на дно шаланди.

Вітер міцніє. «Сьогодні буде шторм», — каже рибалька. Його просолений ніс втягує в себе повітря, наче паници запах горілки. «Буде шторм на десять балов» — каже рибалка. Він кладе шаланду майже зовсім на лівий борт, переносячи парус і повертаючи шаланду до хвильоріза.

Шторм розлітувався надвечір. На Місто з моря дмухав невпинно вітер. Ляскали десь залізни дахи. Шуміли дерева. На море насунув туман. Свист вітру й морського гулу часом перетинала сирена. Вона кричала методично, важким ревом пробиваючи щелену туману.

Ми наче наїлися дурману. Пальта наші роздуває вітер і намагається повалити нас на землю, коли ми, поминувши східці до порту, біжимо просто по стежці. Вітер твердий, як гума. Нам навіть униз тяжко бігти і ми біжимо, наче упірнаючи під воду. Через колію, повз залізеї вагони — опиняємося біля води. Але це гавань, а нам хочеться ухопити повітря з вільного моря. Естокада, з якої вантажать шкіру, елеватори для зерна, пароплав, що повернувся носом на вітер, знову елеватор, службовий портовий будинок, ще елеватор, ворота, вибігаємо на мол, що йде до маяка і, на решті, ось воно — море!

Та яке ж воно гнівне! Ніби сам Нептун гойдається на кожній хвилі та бе сандалею щоразу в мол. Зовсім залягає в далині вітер, ніби й не було його зовсім і не він натворив цього жахливого біснування води. Спокійне повітря відпочиває недовго. Вітер по троху перелягає, шамотить над хвилями, що котяться одна за одною й котяться, і починає дмухати зовсім з іншого боку. Рибалки в таких випадках виходять за двері нетривких своїх хатин, котрі тремтять на морському березі, і, прислухаючись лівим ухом, кажуть: «чамара налетить і вириватиме траву з морського дна». Вони зачиняються в хатинах і відрами питимуть кисле басарабське вино, доки зідуть на небо спокійні хмари і опанує морем благодатна бунаца — тиха погода, майже штиль.

З туману виривали нові і нові хвилі, і чулося, що за ними йде ще неймовірна кількість інших. Туман був густий і, як високе сіре шумовина, покривав розлітоване море. Ми сіли з Севом на мол і спустили ноги. Хвиля розбивалася об камінь і дохлюпувала

до наших підонів солоні краплі. Часом ми помічали баранця на черговій хвилі і зіскаували на ноги, бігли в біг, доки за нами гналися розгнівані води. Сплески вилітали так високо, що крізь них дихали подвійною вогкістю шторму.

Ми розмовляли про ніжкі пахощі степів, які може відчуті лише чутливий ніс тубільця. Безконечний родючий степ поріс травною і поховав дороги. Як у морі, хвилюється його зелена поверхня, багато фарб розкидано по степу, щедрих, щирих фарб збудженої землі. І високе бліде небо блакитними шовками звисає до обрію, давенить відблисками дорогого каміння, голубими переливами степової тайни і високими, наче з безвісти донесеними мелодіями степових птахів, що приліпилися десь у небі і ніяк не знайти їх простим оком. Пливе степ, наставивши вітрила. Море — пустельний степ одного офарбування і одного запаху. Через це людина шукає інших морів, дальших обріїв і солодшої тайни. Степ межує з морем, що завжди приймало на свої вітри журавлів зі степу...

Море відкидало хвилі. Біля моря ми почували себе сильнішими. Далеке Місто тонуло в тумані наступаючого вечора. Тільки мол закруглявся з одного й іншого боку, перед нами море, а позаду — спокійна смуга води гавані. Ніби сиділи ми на вигнутому місяці, відбивалися в безмежному морі і пливли не знати куди по такій шумливій воді. Ніби за туманом десь унизу на колосальнім віддаленні вилискувала кругла планета Земля і всі моря її ось-ось мали затопити сушу.

Ми рушили йти додому і зустріли на порту Тайах. Вона тримала капелюх в руках, і її золоте волосся куйовдив вітер. Одежі на ній наче зовсім не було — так вітер дмухав на легку тканину. Ми взялись усі за руки і потягли Тайах за собою на мол. Це було веселе біснування. Ми щось кричали, вибігли на мол, і були, як паруси, що кожної хвилі можуть знятися в повітря і поплисти один за одним у радісну морську безвість. Тайах щось співала, але хрипливі нотки почувалися в її голосі, немов хотіло прорватися ридання. Вона кинулася мені на шию і жагуче поцілувала в губи, притулившись всім тілом. Потім вона поцілувала Сева.

— Я, мабуть, сплю. — сіла вона на камінь, — дружочок, візьми мене за голову.

Сев почав фантазувати про далекі острови, про голих чорних королів і високі зелені пальми, що ревуть і гойдаються від шторму на піщаному березі. Дружочок, себто я, намалював картину життя на цьому спеченому острові, картину сходу сонця, коли воно вертикально підіймається на пекуче небо, і заходу — коли сонце падає одразу, утворюючи чорну ніч тропіків, де немає сутінків і вечірніх тіней. Халупа на похилому березі, яка тремтить од вітру і мево свічки, що раз-у-раз б'ється по стінах, і халяї, не знати чого викинуті до цієї пустелі й забуті людьми...

Шторм, як розлютована орхестра, викидав що-разу нові й нові симфонії, збільшуючи темп і тембр. Коли б у таку погоду високопарусний бриг з'явився на морі, ніхто не побачив би на ньому па-

русів. Тільки щоглигнулися б і хляскали б шкотами, а команда, привязавшись до койок, забула б, де в людей стеля і де підлога.

Ми побачили, як хвиля несе щось на собі. Крізь туман ми розізнали щоглу, чи якийсь брус, подібний до неї. На один кінець ніби хтось кинув купу морської одежі. На щоглі лежить рукав, а з нього виглядає рука. Голова людини притулилася до дерева, і довге волосся розчісує вода. Передній кінець щогли йшов над водою, як простягнута з глибини моря рука велетня.

Сев полетів у воду і, не вмючи плавати, стояв по пояс у воді і чекав, доки щогла наблизиться до нього. Я вагався, знаючи, що вода холодна, але щогла, підпливши до берега, почала битися об камінь, струсила з себе воду закляклого вершника, разів зо два збила Сева з ніг і могла потроцяти йому кості. Я плигнув у воду й собі, скинувши туфлі й штани.

Екземпляр людини, що її викинуло море, був надивовиж живучий. Ми його трусили й ламали, волочили по піску й садовили на землю, терли, гойкали й вибивали з рота в нього пісок і траву — доки він, нарешті, прийшов до пам'яті. Його думки були далеко, дуже далеко, він промовив кілька слів ніби румунською мовою і знов загубив пам'ять. Ми почали кутати його в піджаку. Він розплющив каламутні очі, і ми злякалися — такі вони були в нього сині. Ми не відривалися від зусиль його розуму вимовити ще щось, що дало б нам ключ, хто він є — цей бурлака з моря. Англійська фраза: «води, ради Бога, води» — нас збентежила. Румун чи англієць? Ми відрядили Тайах за спиртом.

«Де я?» — зашпав незнайомий німецькою мовою, підводячись на лікоть. Його почало страшно нудити. Ми не перешкоджали йому. Потім віднесли його в затишок і зняли всю одіж. Це був прекрасний екземпляр — мужчина. Обличчя обвітрене й мужнє, а тіло радувало очі чистими лініями. Ми викрутили його одіж так, що в ній не залишилось ні краплі води, і заходилися розтирати незнайомого горілкою, що її принесла Тайах. Потім ми напоїли нашого пацієнта цією ж рідиною просто з пляшки.

Зусилля наших шістьох рук, щира доброта Тайах і наша, горілка в роті і шлункові — зробили своє діло. Незнайомий остаточно прокинувся і засоромився, відчувши себе голим серед напої компанії. У Тайах горіли очі. Вона не могла відірвати погляду від тіла цього матроса — ми знайшли якір на його руці.

— Прекрасний початок для майбутнього фільму, — сказав Сев, подаючи незнайомому його одіж. Той одягся, і я запримітив, як поступово розчаровувалися очі Тайах, коли брудне матроське лахміття покрило прекрасні форми мужчини.

Тепер перед нами стояв блідий матрос, чорнявий і смаглявий, зі затьмареними синіми очима, страшенно змучений попередньою мандрівкою на щоглі. Чорнява борідка пробивалася на щелепах, обличчя приємне, хоч і не красиве. Вражав погляд, що завжди був скерований в обличчя співбесідника.

— Початок добрий. — сказав я, лясаючи матроса легенько по спині, — біст ду дойтш, менш?

Матрос оглянув нас усіх такими радими очима, ніби ми давали йому гетьманські клейноди при світлі рамши. Він сів на землю від слабости і простягав до нас руки, як божевільний. Далі він цілував землю і пророблював інші формальності, що їх завели мандрівники, повертаючись на рідну землю.

— Братіки ви мої рідні! — нарешті почули ми його національність.

Потім матрос затремтів несподівано і випив з пляшки решту горілки. Він вперше злякано на нас подивився.

— Мене сьогодні розстрілюють? — запитав він і зараз же неприємно від усього пережитого. Далі його неприємність перейшла в тихий міцний сон.

— Я Богдан, — проговорив він, коли ми його підняли нести.

Матрос був досить важкий. До візника, якого ми здибали біля портової митниці, ми порядком таки натрудилися. З нашої одежі йшла пара. Вже зовсім завечорило. Моря не видно було через туман. Шторм лютував, ніби велетенські руки перегортали в воді каміння, не жалючі сили...

К. ГРИНЕВИЧЕВА

Maestoso

Д-рові Грицаєві.

Вітер мятний й романцевий від пахоців гірського зілля ходив танком над долиною, будьто в супроводі гагілок, усіми веснами розсипаних у повітрі. Був липень, екстаз спілоти, безкрас сподівання, хори зіграні в сонці.

На срібно пошарпаній тьмі старобору жеврів промінь вежі і важким масивом розчертожилася не то кріпость, не то храмина з геральдичним орлом на причолі. Над брамою, край назурів камяного велитня лопотів пливко червоний хрест, розшитий на білому рядні.

Лице вежі було повернене на веселі левади, тоді, коли стоши її вперлися в пропасть, оброслу повзами терними й зеленим утікачем, свічурником. З двох боків під кутом простим причалював тут мур з обвітрілим верхівям.

Гранітні бльоки кладені в основу замчища безначили його на тисячеліття, та колись там удар стрільна зіщибнув один угол так криво й м'яко, як вода зіщибує гран соли. І виступові з бильцями, опертому на подвійних колісмах бракувало все циферне плиття, та половина високих сходів, зісовганих до блиску, як на точилі. У мент удару вони рознесли в куски могутню чашу на львиних лапах, що як хрестильниця черніла в городі поміж шкарлети.

Хтось відійшов звідси й не вернеться...

Край мармурного підсіння з боку піль станула черниця з прозорими, байдужими очима фетиша. Брови лисніли русою, ніби змащеною тінню; зпід них вона як винозор розглядала долину. Біло випрані, тугі завійки кутали з міццю її чоло й підборіддя, та забирали по дорозі все зайве з жіночого овалю, аж став туго опятий, — поза часом.

У якійсь хвилині вона піднесла руку і в згортках голубої рясї блиснув дзвінок. Пора була кликати людей у захист, та чари літа не давали.

Так, вечір був як пригістне царського бенкету, як алилуя долини. Глибокі сутінки пахучі липами бігли в зелено-туманну долину, а на передньому пляні ярко-червоний свербивус стояв обвішаний квіттям немов весела лісова дріяда.

Сліпці сиділи край обочі притулені до себе в непоборній потребі опертя: холод не покидав їх день і ніч, дивний, всесущий. Це було так, ніби вони жили на даху світа, засипанім снігами.

— Шумить ліс... — грімко позіхнув один зі зрослими брівми і кутом уст, який падав що хвилинка. — А що, як... медвідь? Напав мене такий... Лячно, го-го...

Тремтів гей з води і плівся похило під рамя свого сусіда.

Цей був молодий та вже сивий і сам викликав настрої сивої старовини з оцим поколупанім рибинням і веснянками лицем, як прадавний філігран, що то раз нитка срібла проміж низку нарубів уверх обличчя й накоси, — і раз золота.

— Дзвін! — зрадив пристрасно, — дзвін! Чую, як жінота сходить у долину з серпами. Моя Марія вміла свій загін піджати оперідь усіх і побігти з поля до хати, чи діти полуднували.

Кінчив шепотом, будьто плач свій клав у траву:

— Якісь тоті... світові мандри... на нас вимудрували...

— День у день одно! — гудив довгань пісний та озлоблений, ніби прохач, якого виминають. — Хіба нема чого другого для розказок? Про диких звірів, що ідять із рук пустинників? Про божків, відьми, книги пророчиць?

Другий, коренастий білох без брів, з в'язами силача, від нудьги не находив собі місця:

— Ніхто нас не веде, нікуди, спотикаємося й падемо, зайти та непотріби. Без нас сіють і збирають з піль, без нас печуть хліб і обділюють дітей садовою. Замість крашеняка на хребті всяка виношенина.

Цей говорив іще, коли посеред сліпців пронісся нагло голос молодечого промовця, як солодка баритонова канцілена. Він, Агтангел, був наймолодший з усіх, — підлітав на кінцях пальців, зриваний в рухах, мов закутий ефеб. Стояв оце проміж юрбу, як у магічному околі, а соняшний загар був як золота маска перед його обличчям.

— Або ж однаково приносить усе, що існує, плату за своє життя? — сказав. — Ще сонце не розтопить половини криг над водами, як минається підсніжник з його прозорим гоном і далеко до полудня відцвіте іноді людина.

Осмівнувся, — і заговорив, майже заспівав знову, чистими, соплічаними переливами:

— Бачу, як блукав раз серед бурі й тьми чоловік у лахмітті, зовні і знутри жахливий, мов ніч перед пожегом. Він падав і мучився всім невишляканим від коліски, всім нерозв'язаним у злочині, сліпий серцем, як ти тепер очима. Дятого, щоб він провидів, устав на весь ріст і пішов просто, твоєї сліпоти не за багато.

Змовк і наклонив плече туди, де сонце продерлося ще раз проміж смереки, і зрумянило косиці зазулинця, сивака, та так близько, що рукою подати, добуло на яву всю привабу ярко-жовтої зіздохраски. Вони злісніли гостро, ніби сама запишана ядерність і квітоносність.

— А я?... И чому терплю, брате? — проніс із жагою Цей, що вічно плакав.

— Мене видерли з гнізда і я опинився на незахідних місцях, коли зготовлять останній виряд мерцеві, там викидають сміття. Раз закон вага, то її терези зіпсуті навіки.

— Слухайте, слухайте, ось відповідь! — закликав Агатагел понад голови всіх і на тлі гамору стрибунців і шепотів загайника його голос був повний підему, як інтродукція першого співака храму. — Це він, пастушок, той сам! Дикі рожанці зацвіли на підліссі, комахня гуде й він ганяє за нею, як живий рубін, то розвернув пірнатий чубок, то склав.

— Справді, — згомонів з подивом хтось непомітний досі і слово це було мов оклик журавля по повороті з чужини. — Он скаче, чую, великими підскоками, перелітає коротким полетом. Цільнув уверх, стулив крила і серед співу стрілою гринув долі.

— Цірлі - чіт - чіт - сірр...

Той продовжав таємничо:

— Ще трохи і кожне його перце згублене на полі запахне ароматом цвітучих зел, сіро-мохнатого геліотропу, ляманди та хризифори. Птах, що любить запах, як дівчина руту. Це він сам, пастушок, ради якого ти сліпий.

Стало так тихо, що чути було жука, як тевкнув із травинки і кожний побачив в уяві підбій його накриви з хітону.

Юнак продовжав:

— Пастушок оцей збудував гніздо у скірті каміння, що лежала на крутій лісовій дорозі. Тяжко двигався туди обоз, повзли вози з равеними, а по вижолобинах, повних глини й води, котилися полеві статки й гармати. Перед кожним запрягом птах підривався металічною грудкою, що від сонця набиралася пурпури й падав без сліду ниць, ніби хотів вести людей в іржу багон, на топелище. Непоручну могилу каміння вони оминали й так, у жаху перед безліччю могил на світі...

То рухлива, рожевоопера живина готовилася виповнити ціл життя, розпочати свої перші материнські посидини у нірці при самій землі, де в сутінках капали тепло лісові сльози.

— Рівняє до людини леда пліску з рудою бровою, — відно кинув сліпець з ярмарковим обличчям.

— Цить, цить! — скричали наоколо.

Юнак рік знову:

— Але трапився день і година, коли ти серед пекла сам як огонь, закусуючи проклоном хліб з остяками, віхав люто на камінь, збічний, наріжний. Одна мить і смертний сугов звалився б на пастушкове кубло. . . Куля, що свиснула рівно на волосинку край твоїх зіниць, спалила їх, але пастушок міг уже вивести свої молоді.

— Знаю, коли це було!... — причаровано засвідчив цей, до якого звернене було слово і наглий блиск, посвіт чужості, знівечив криваве знамя, що заторкувало оба виски.

— А за мене ж? За мене, за мій біль, що сталося на світі? — спотнінувся на словах сніпець со старшинськими губами, в лях кричала в небо туга за непитою чашею молодости й любови.

Агатагел поклав руку на його плече, чув, як воно довірливо гріється під його долонею, то й продовжав:

— Через отверте вікно проти саду з доріжками повними винничок, ярилася місячними вечорами темна склиця скрипки, що висіла на стіні проміж вінки й золоті глаголи. Бувало, її струни розгойдували чийсь молоді пальці й ворушили в ній мрію, та все чогось у ній не доставало чорнокудранові, музиці. Ніколи не були там повні у вияві ні тони молитов, ні лицарський рапсод, ні пастелева лірика ідилі. Щось там завжди заломлювалось на самих перших щаблях під блакитом, аби не дати зі себе цього, що переконливе, абсолютне й найвище.

Скрипка була темна зверху і внутрі й як дракон берегла скарбу, гориквіту.

Аж в один вечір музика у пориві розпуки ридав з головою в руках:

— Проклята будь за твої заздро заперті двері, останні з черги! За непроломаний багр твоєї нечати, за тайну й загубу!

А що колесо життя забулюється щораз об чийсь судьбу, хто б це не був, камінь, мільодія, людина, ти став сліпий того ж вечору, щоби сонце видобулося з глибини під темною склицею й міг народитися вслів, єдиний на світі.

— А за мене ж яка жертва принесена, — скажи? — розгорів наглим огнем чоловік зі змарганим від буревіїв видом і слідами ран довкола кісток рук. — Я палко служив своїй вітчизні і за те карався в кунах — залізах, тьма зіла мені очі, та ось без пори гину.

— Яка жертва за тебе? — проніс промовець ніби за весільним столом і встав. Здавалося, він підлітав від ігри молодих стегон, як орел розгойданий над димами провалля.

— За тебе? — засміявся у тузі без краю, — за тебе чиясь рука застромить ніж у серце пасьяльника!

Знявся шум, дзвінок з підсіння ляцав, заскакував, вів, та зачім відійшов, всі хотіли ще знати оцчасливлюючу повість про себе, проникнути плутаницю незаних доріг. Засипували ясно-видця питаннями, хлялялися поривисто до його грудий і рук, а він

говорив з осміхом про лагідне сляво вечору, і добру вість приховану про завтра.

Йшли так рвучкою юбою до замку, через побілілі трави, а тоді подалися на обістя, де купками торчав будяк, озброєний галапас доріжок, і де лопотів у протяж обривок пергамену, битий вітрами руїн. На ньому тяжила за згубленим змістом буква у виді зм'я, з лускою на наголосах і розщепленим жалом, там, де лінія рисунку зливається з синявою повітря.

— Ото ж, як діти! Оставьте його, чого вам? Він не умів іще здумати брехні для вас! — реготався ненависник з роздвоєним, огнистим чолом, ніби зіпід червоного каптура.

Другий прокричав і собі зо слиною на губах:

— Суду на нього, люди, суду! Он-де рабівник спокою, он-де вчитель, що водить навмання! Годує калік казками, — в конопляну основу наших судеб тче променисту ошуку... Під ноги казку! Долів ткача мрій!

Цей оглянувся через плече, немов видючий, — важив відповідь і вибрав мовчання.

Саме хтось то оперся об нього і поспитав добродушно, у розсіяному повороті до цього ж місця застанови, звідки виїшов колись:

— А що є... жертва?

— Виповнення прогалини, — з міццю рік ност.

Тут гнів знехтованого подвигу перевернув його серце і гіркота обезціненого геройства заслонила його думки.

— Геть! — скричав, — геть! Хіба ж завтра не день?

І пустився йти пологим, широко рознятим рухом, як борець, що валиться з ніг.

Місяць сльив понад бір та гостриці погірря. Деревя упали золотими й чорними обрисами в глибоко шафірові яруги. Світла сіл пезли, ніби не було ніколи ні світел, ні сіл.

Агантангел лежав повернений обличчям до стіни, при дверях, що вели на вежу. Він снів її не від сьогодні, камяну оцю красуню над строминою у повзах тернини. Звид дратував його тягливо й юнак чув мов за серпанками, що вежа трівала в ньому від початку життя. Бачив її у собі шишем униз, як на приспаному плесі яву ночі.

Від незнаного пориву він закрутився на місці, сів. На його чоло вдарив піт. Нога сама осунулася долі, де у мозайці з білого, чорного й червоного мармору висів на буйнолистій глинині зачеплений там за кучери бунтар Авессалом. Долівка непокоїла, хотілося, щоби вона нараз стала дуба, як Авессаломів бахмат, — нехай би сміливий осяг мистця не проронював під ногами прохожих нічого зо своєї повноти!

А юнак з серафічним іменем, слухав, — не чути було ні зітхань, ні зойків і нікого не поїли ліками. Чіїсь уста плеснули зтиха раз і другий, як над медовим пластом, або над грудю матери.

Звук цей пронизав нічну мовчанку спомином захисного жіночого лона, ехом відвічної насолоди. Вечірня пильга звязала врешті всіх, навіть цього, що відкидав поміч і хулив надії.

Один тільки остав непотішений ніким.

Він був мистець, знав чудо лету, опір форм, змаг за чашу слави. Мов вихор крутив ним фанатизм, яким перекидав із руки на руку сиру глину ідеї. Він згоряв від дотику генія. З луною стиду брав участь у містеріях хмільного примусу, вітхнення близького смішности й нужди пометиння та відпадків, які існували довкола творива, заки стала Краса.

Для нього одного не було слів, що вилили б оливу на рану, відки капала кров.

Він устав із лігва, — спробував дверей, не подалися. Обшарудів стіну обіч, — темний тон поміж пальцями навів його на місце, де зачеплено ключ. Замок відскочив з гудінням органної сопілки і юнак ступив крок уверх. Зимно запусілого каменю пронизало його наскрізь, як меч.

Віддаль між трьома стінами вузчала тепер щораз: форма стреміла до визволення, як він, що зупинявся час до часу на півкруглих поворотах і віддихав зривано: нарешті знав, чого хотів.

Так... Він дав безрадним лік на недолю, — дав їм любов. Доцільність накиненого горя йшла перед ним таксамо, але пробіг! — де ж серце, яке сповило б теплом омани його власні дні?

То юнак прокинувся зовсім, — він біг тепер, як коли б через нього поплила нараз ріка радості. В його душі розгорнувся краєвид незнаних берегів, які він верстатиме завтра, вільний мандрівник, любимець сонця й носій пісень. Ким стане він там — по той бік життя? Краскою у квітові край джерела, шумом жита, налитого срібним молоком, бриліантом на круглівині роси?

Перший з берега засов торчав мов долоня у наручниці зі сталі. Він двигнув його з усіх сил і гук, ніби зриву скель провісся ломаними лініями раз, другий, ще раз... Із зовні покотилися нестримно вітри шпилів як випущений на арену бестярій.

У цю мить мана навернула до юнака недавнє вражіння: рівний ритм віддихів тих усіх, що спочивали вишу. Він зясував це мимохіть попри рокове вирішення, а відповідь про виповнення прогалини пригадав на мент перед скоком у безодню.

Тоді ж, — тоді в останню саме пору, він упав на коліна, немов ражений громом чуття, бо побачив в уяві уста, що пили крізь сон молоко розради... Як щось неправдоподібне, він зачув нагло свій власний, безв'язкий лемент і застогнав у каятті без меж.

Вергти з пліч тягар? Втекти? Оставити юрбу з її спрагою до смерті? Ждіть! він творитиме знову, і блукаючи по вічних узгір'ях траплятиме до серць під сяйво думки, подібної сонцю.

— О, де ж він, де? Хіба ще недалеко! — кричали вишу.

Наполовині сходів хтось обіймав його коліна і гірко ридав, з усіх сторін гомоніли звуки біготні, й сліпці падали вже на нього у жаху, радості, нестямі, як віч на віч чудотворних місць. Вони притортали збігця до розхрістаних грудий, цілували його руки,

гладили волосся й золотий загар обличчя та лебеділи, як билина на пожарі.

Цей, що колись двигав кайдани, допевнювався мрійливо:

— Ти ж це, Агатагеле, зо срібною лютнею на склепінні абсиди?

Інший встрявав добросердно:

— Які ви нерозумні! Відстаньте, він знесилвся...

Навіть пенависник у червонім каптурі роздвоєного чола воркотів м'яко:

— На що наважив, подумайте! Ну, йди, кидай нас, коли можеш!

І лагідно відштовхнув його від себе, замикаючи проте в пальцях, як талісман, рубець його рукава.

Поет, зовсім сонний тегер, тяжко підшукував слова:

— Заспокійся, духу безладдя... вічно голодний хліба гармонії...

Він сходив уже з усіма, немов коханець, знеможений на до-світі і смакував душею вишне яблуко з Пісні Пісень. Ті ж ішли один за одним, з радості стихлі до глибин, та придержували зі ступня на ступінь краї однакових шат.

Всі разом, як Евритмія на померклій святинній горорізьбі.

Д. КАРДАШ

Українська історична свідомість

На великому звороті світової історії, що ним стала минула війна, вирушив український нарід перший в духову революцію шукати вищої правди, яка мала освітити його життя й боротьбу. Пройшло двадцять літ, і в мужніх і кривавих зусиллях знайшов він цю правду, платячи за неї нечуваною ціною мільйонових жертв.

Було цею віднайдення твердого і героїчного ідеалу, який ви-значив існування людини і нації спільним Божим знаменником абсолютного і розкрив перед нею, окраденою і спростаченою, всі глибини життя, хотіння і чину. Зірвав він з очей нації теж полуду, що закривала й внутрішній зміст її іншого, високого минулого, а разом і її необмеженого майбутнього.

Був час, коли замовкли останні відгуки романтичної козацької кобзи Щоголева і тільки романтикою здавались нащадкам огненні глаголи Шевченка. І в майбутньому не мало бути місця ніякій романтиці. Очі сірої доби осліпли на яскраві барви минувшини, уші не чули близьких перунів за тісним обрієм сучасности. Шеле-стіння паперу «просвіщенної доби» хотіло інтерпретувати миро-любній людності великої мертвої провінції духову напругу істо-ричної істоти України.

Так прийшли вони, «правнуки погані», покоління безбатьченків, і покоління безплідне, після якого могла настати тільки катастрофа, а по ній — прірва і революція.

Доперва в її горні перетопився дух нації, і тоді став перед Україною увесь її шлях, пройдений і той, що чекає. Минувшина, сучасність і прийдешність злилися в одну суцільну єдність, яка саме творить вічну істоту нації. Українство знову здобуло свою історичну свідомість, історично-духово себе утотожнило.

Сучасна українська свідомість, показалося, спирається на тривалому і твердому тисячелітньому підмурівку, і навпаки всі засадничі ідеї української традиції, ожили і діють в нас тепер.

* * *

Шукаємо в нашому минулому за ідеєю батьківщини, землі, яку людина любить, на яку горда і за яку готова вмерти, і чуємо, що вже Володимир Іларіона «не в худі і в невідомі землі владичествоваша, но в руськой, яже видима і слышима есть всіми конци землі».

Не диво ж, що князі, заохочені сто літ пізніше іншим Володимиром-Мономахом до походу на половців, знають одно бажання: «нам дай Боже за крестяни і за Руськую землю голови свої сложити і к мучеником пречтеном бити». (Київ. літ.). А рефрен «Слова о Полку»: «за землю Руськую, за рани Ігореві» сурмить цей наказ боротьби за батьківщину особливо пристрасно.

І не дивуємося, коли по століттях династичних манівців і баламути, Гонта, перестрівши барабашевих козаків перед Жовтими Водами, звертається до них з різким запитом: «Короні ли полской пособити хоцут, яже неволею мужество їм заплатила, или матері своєї Україні, яже свободою дарствовать хоцет?» (Грабянка).

І універсали Хмельницького у Величка кличуть «на зациту віри своєї благочестивія кгрекорускія і на оборону погибающей і упадающей отчизни своєї», щоб козаки «ставали, і за оную на хвалебном пляцу воєнном умірати і страдалческий от десниці Вишняго, при своєї істині і обороні, вінець прияти не отрицалися». Щоб не вагалися «против неприятелей своїх преречоних мужественно і не боязвенно за віру і отчизну застановитися».

Ідея батьківщини, як елементарна для кожної людської спільноти взагалі, чи не найцупкіше трималася в українській духовості

* * *

навіть за найтяжчих для неї періодів.

Ідея державного самоздійснення України по упадку княжої держави залишається для пізніших поколінь неугасимим заповітом і тривалою метою. Це був дороговказ, що до нього прямували остаточно всі пориви розбитої історією, але живої нації. Сама правність втрати суверенітету заперечується. Український нарід мав завжди був вільний; не був він завойований, а приєднався до

польської, або литовської унії тільки добровільними пактами. Незадоволена зі своїх зрадливих спільників Україна отже може з власної волі зірвати ненависний союз.

«Народ Руский со всіми єго областями, городами, селеніями і всякою к ним народною і національною принадлежністю, уволюється і іземлеться от всіх притязаній і долегливостей полских і литовских на вічнія времена, яко із віков вольний, самобитний і незавоєваний, а по однім договорам і пактам в єдність Полскую і Литовскую принадлежащий» — представляє «Історія Русов» зборівські статті 1649 р. Таж «Історія Русов» вкладає в уста черні на раді в Переяславі 1650 р. збуреній загрозою нового віроломного союзу: «краще нам бути у постійних боях за вільність, ніж накладати на себе пові найдавні рабства». І Величю, говорячи про вибір в Чигирині Петра Дорошенка гетьманом, чуйно завважує підкреслення суверенності володаря: виборці, мовляв, «не специфіковали того, при котором монарху, чи російском чи полском зоставати будут».

Історія Дорошенка, що зірвав з обома традиційними союзами, це невгавна боротьба за ідеал самодійснення. Ця ідея освітлює понурий час «Руїни», щоб знову яскраво вибухнути пару десяти літ пізніше постаттю Мазепи і мазепинців. Стремління і поняття української сторони чітко і недвозначно сформуловані в точках українсько-шведського договору. Аж до того, що «все, що завоюється з бувшої території Московщини, належатиме на підставі воєнного права тому, хто цим заволодіє, але все те, що, як виявиться, належало колись народві українському, передається і задержиться при українськїм князівстві». (За Орликом). Бо ж вже Богдан Хмельницький, як говорить гетьман Орлик у своєму «Виводі», «утворив з України незалежне князівство». І ціллю невтомного гетьмана є: «показати лише, що вона є вільним князівством і що стани її вільно обирали гетьманів по своїй уподобі». А все це, щоб «поставити нашу країну з той державний стан, в якому вона була перед польським володінням при своїх природніх князях і при давніх правах і привілеях, що значать вільну націю».

Тож і «Історія Русів», вживаючи теперішнього поняття, «шкідницько» наводить текст т. зв. «Прокламації Карла XII до українського народу», властиво історичного кредо тодішнього українства, мовляв: «відомо всьому світу, що нарід Руський зі своїми козаками був спочатку народом самодержавним, тобто од самого себе залежним, під правлінням князів своїх чи самодержців, зєднався потім з Литвою і Польщею для спротиву з ними проти татар, що їх руйнували, але потім за насилля і несамовитості поляків, звільнившись від них власною своєю силою і хоробрістю, зєднався з Московією добровільно і по одному одновірству і зробив її таку, яка вона тепер є».

В згоді з цим малюється теж ідеал майбутньої завершеної української держави. Карло XII заявляє в тій же «Прокламації»: «Обіцяю і перед цілим світом урочисто клянусь честю своєю королівською по скиненні неприятеля свого, повернути землю цю ко-

зацьку або Руську у первісний її стан самодержавний і ні від кого в світі незалежний»... «Бо ж відомо — як каже друга «Прокламація» в тій же «Історії Русів», на цей раз вже самого Мазепи — що перше ми були те, що тепер московці: влада, першество і сама назва Русь від нас до них перейшли». Де ще шукати яскравіших свідочств тривалої свідомості свого суверенітету і державницького стремління потоптаної історією нації?

Ідею самоздійснення в темряві XIX ст. знову яскраво розпалює геніяльний дух Шевченка, і не диво, що вона прориває на решті млу всесвітництва і соціалізму словами IV. Універсалу.

Зі свідомістю національної відрубності нерозривно вязеться ствердження обсягу нації, свідомість взаємної приналежності до себе всіх її частин, те, що тепер схоплюємо поняттям соборності. Тому то Ігор так скоро воює вже деревлян і уличів, а Володимир Великий «іде к ляхом» зайняти Перемишль і Червень, щоб були вони «і до сего дня под Русію». Тому, всупереч проклятому удільному принципу, марить і горить київський літопис і «Слово о Полку» єдністю Володимирової і Ярославової держави.

Великокняжий Київ крізь віки величчя і руїни однаково дбає і прагне об'єднати під свою руку всі частини розірваного тіла нації і держави. І пів тисячоліття пізніше однаково голосно кличуть і звать ці частини, щоб він взяв їх під своє берло: «... істинніє з древніх віков землі і провінції наші сарматськіє козаکورускіє, от Подоля і Волох до Смоленска долгіє і обширніє границі свої імушціє, а іменно Київськую, Галицкуюю, Львовськую, Хелмськую, Белзкуюю, Подолськую, Волинськую, Премискуюю, Мстиславськую, Витебськую і Полоцкуюю» (З «Універсалу Хмельницького» у Величка).

І коли ця хвилює має прийти і Київ знову тримає в руках предківський меч і булаву, його суверен стверджує, певний своєї потуги: «Досить у мене буде вигод і багатства в моїй землі і в моему князівстві, що простигається по Львів, Холм і Галич. Ставши на Вислі, скажу іншим ляхам: сидіть і мовчіть, ляхи!»

Соборності судилося лишитись ідеалом козацької держави, яка боротися мусіла одночасно і за неї і за свою суверенність. Але цього ідеалу вона не загубила і в найбільшій хуртовині «Руїни», аж до смерку кінця XIX ст.

«Самі, ваш мосьть, добре о том відате, же валеchnий гетьман ваш, а мой антецессор Богдан Хмельницький, з вами добримь молодцями, за Божією всесильною помістю, а своєю мужественною отвагою і хоробростію, через кілька літ, з великими трудами і кровопролиттями, от тяжкого ярма людського риперскою отсікшиєся шаблею, не по якої нужді, але з доброї волі і з совітом здровим тогдашної старшини своєї, також не для якої інной нужди, тільки для единой віри православной козаکورуской, вдаєєя под високою руку православного монарха московского... І не з таким наміренієм, аби когди колвік єдина Україна, отчизна наша міла на двоє ілі на троє розділитися, а двоє ілі троє в собі іміти гетьманов; але з таким предсєєвзятієм і хотінієм, аби тая Україна в единой нерозділь-

ности перебуваючи, єдиного завжди у себе мів гетьмана, заживаючи древніх своїх і старожитних во всем прав і вольностей, на чом і утвердильній... ему, Хмельницькому видані суть грамоти». (Гетьман Дорошенко в листі до Кошового Лукаша).

Або як той же Дорошенко писав до свого противника, але патріота Сірка: «Моглибисмо при всеилной помощи Божіей, взглядом увольненія от їх поляков Подолских, Волинских, Поліских і Литовских градів і земель наших, прежде православных, нині же на унів гвалтовно обернених, Руских того (на чом і Богдана Хмельницького, антецессора моего добре памятная была інтенція) доказати і в вожделенную старожитной свободы їх і святого православія прѣоблекти ризу».

Змагання трагічного гетьмана лишилися дороговказом для його наступників і віків. Це той сталий рефрен козацьких літописів, листів і універсалів, щоб «Чигиринская сторона Дніпра, покаля Хмельницький з ордами завовая от Ляхов нам отдана з принадлежностями і сегобочная сторона зо всіми полками і городами при нас захована»... (З Універсалу Петрика у Величка).

Нація не обєдналася. «През незгоду всі пропали, самі себе звоввали» — обвинувачує «Дума пана гетьмана Мазепа» і на всі орієнтації, що шарпали єдине тіло народу, відповідає недвозначно: «ліпше було пробувати вкупі лихо отбувати». Треба було двох століть примування напонамацки крізь темряву, оту найбільшу, коли українство Наддніпрянищини зрікалося Західніх Українських Земель, як засуджених на вічну приналежність до іншої держави, а галицьке громадянство — своєї власної землі для України тільки над Дніпром.

За те ж, як близько за завісою цієї мряки був слідучий день стихійного вибуху свідомости 1918—19 р., вибуху в думці, слові, чині і жертві, коли після прелюдії українських гармат залуovalo оте:

«Од нині во єдино...»

Нація, що замикається у своїх межах, не тужить за духовою і державною експанзією, не знає імперіальної тенденції — нація нежива. В згоді з ідеалами своєї доби пробували останні десятиліття перед світовою війною малювати гречкосійний образ українського народу і робити з цього відбиття власної подоби національну чесноту та істоту. На щастя це була тільки проєкція в історію своєї вбогої доби. Здорові і молоді народи не знають самообмеження «Суть бо у ва желізіній папорзи под шоломи латинскими. Тіми тресну земля і многі страи: Хинова, Литва. Ятвязи, Деремела і Половці сулиці своя повергоша, а глави своя поклониша под ті мечі харадужниі.» («Слово»).

Україна бачить ідеал Володаря, що високо сидить «на златованім столі», «подпер гори угорскі своїми желізними полки, заступив королеви путь, затворив Дунаю ворота, меча бремени чрез облаки, суди рядя до Дуная», чий «грози по землям текут» і чий лук стріляє «с отня злата стола салтани за землями». Суверен

України може «Волгу весли розкропити, а Дон шеломи вилляти!», щоб була в Руській імперії невідільниця — »чага по ногаті, а кощей по резані».

Імперіяльний ідеал ніколи не покидав нації, що створила свого часу найбільшу й наймогутнішу європейську імперію, від Юрева до Ярославля й Тьмутаракані, опановуючи Каспій і Чорне Море, зводячи бої від Білої Вежі до Кракова, Опави і Братислави, і від Німану до Переяславця і Доростола.

«Все покорено било Богом крестянському языку поганскія страны, великому князю Всеволоду, отцю его Юрію, князю Київському, діду его Володимиру і Мономаху, котрым то половці діти свої пошаху в колибелі. А Литва ію болота на світ не випиваху, а Угри твердяху каменніи городи желізными вороти, аби на них великий Володимир тамо не возіхал. А німці радовахуся, далече будучи за синім морем. Буртаси, Черемиси, Вяда і Мордва боротничаху на князя Великого Володимера і жюр Мануїл Царгородский опас імія, поне і великая дари посилаша к нему, аби под ним Великий князь Володимер Царгорода не взял». (З рукопису XV. ст.).

Тому так просто, як тільки звелася на ноги козацька слава, іде Підкова «на господарство волоське», а слідом за ним «сватається» Тиміш Хмельниченко, якого великий батько плянує поділ Польщі і прилучення до козацької держави Білоруси й Литви. В хвилини свого піднесення бачить нація ширші обрії й тоді на овиді встас мареву її імперії.

Геній історіотворчого чину нації втілюється у провідну одиницю, постать Богом даного Стерника. Йому, незрівняному, дано вершити долю народу і формувати його майбутнє. Таки в уяві київського літопису, класична та зразкова для цілої світової літератури, духовна постать Святослава. Такий в Іларіона і Володимир, що «мужеством і розумом преуспіая, єдинодержцем став землі своєя, подбив под ся округнія страны, сви миром, а неокоривия мечем».

Подобою старовічних півбожеських героїв Вавилонського епосу, Едди та Еліяди виступає постать «великого князя Романа, приснопамятного самодержця Руси, одоліша всім поганським языком, ума мудростю ходяща по заповідем Божіим: істремил бо ся бяше на поганія яко і лев, сердит же бисть яко і рись, і губяше я яко і крокодил і прехожаше землю їх яко і орел, храбор бо бі яко і тур. Ревноваше бо діду своєму ономаху погубившему поганія Измалтяни, рекомія Половці, ізгнашю отрока во Обези за Желізная врата».

Так різьбить проводиря нарід, що хоче мати його одного і бути в його руді знаряддям для довершення великих чинів.

Спрага сильної одноособової влади в українстві була завжди дуже напружена, всупереч всім приписуванням їй руйнних нахилів степу. Республіканська Козаччина стала доброю застосування власне чисто вождівського принципу. Це Дорошенко в листі до Лукаша дбає, щоб Україна «в нераздільности пребываючи, єдинаго

всегда в собі міла гетьмана, заживаючи древніх своїх і старожитних во всем прав і вольностей».

Ходить про єдність не тільки територіальну, а й внутрішню, моральну: «З поведенія славного блаженної пам'яті антецессора моего Богдана Хмельницького того порядку научилемся і зичилем жеби, як за його гетьманства так і тепер за моего уряду аби било єдино стадо і єдин пастир».

Той, хто покликаний здійснити велику духову єдність нації, може бути тільки сувереном: «З волі Бога Всемогущого обобрали мене Гетьманом» каже навіть Петрик в своєму Універсалі. А вже зовсім виразно формує засаду воєлівської монархії «Дума гетьмана Мазепи», коли каже «не всім дано всеє знати і річами керувати», і проголошує твердо: «Сам керуєть Стерник і сам управуєть».

В основі української духовости лежить мужнє й активне сприйняття життя. Українську духову особистість визначає теж виразний і сильний боєвий інстинкт. Войовничість в українській свідомості творить невідемну рису й одну з основ національного світогляду, яка давала народові міць і певність себе на своєму історичному шляху. «Что суть вдали?» — питають в легенді київського літопису хозарські старці своїх воєків, що ходили по данину до полян на київських горах. «Они же показана меч. І ріша старці Козарські: «не добра дань, княже, ми ся доіскахом оруженем єдиной страни, рекше саблями, сих же оруженем, обоюду остро, рекше мечі, сі імуть імати дань на нас і на інших странах. Се же сбиється все».

Справді меч, що його колись в наддніпрянських степах боготворили скити, а пізніше так добре кували майстри старого Києва, став символом України та її історичної долі.

«Лют се муж хоцет бити — мали говорити про Святослава греки — яко імінія не брегет, а оруженем емлет; імися по дань». (Київ. літ.). Тому в колядках князь-герой «зброїцю злива», «звиває» та блискає «мечем — ясним місяцем», «бе тай бе на Царівгород», запускається «в московську землю» і у «волоську», бере «сиві волики» і «сиві коники» і «грошей без ліку». Щоб потім, як личить народові хліборобів-воєків, «воликами на хліб робити, грошиками війську платити, а кониками з військом їх бити».

Сумніви малих і хитромудрих душ, що розчулюються на думку про воєнну руїну, знаходять таку відповідь: «Се дивно ми — каже Вол. Мономах Київського літопису — оже смерд жалуете і їх конь, а сего не помисляюще, оже на весну начнет смерд той орати лошадию тою і приїхав половчин, ударить смерда стрілою, і поймет лошадию ту і жену єго, і діти єго, і гумно єго зажжеть; то о сем чему не мислите?»

Тож добрий князь має один обов'язок, одну амбіцію: іти прямими шляхами своїх предків: «А ліпо не било, возряче на Божію помоч і на молитву святої Богородиці, поіскати отцов своїх і діл

своїх путі і своєї чести» — кличе літописний Мстислав Ізяславич. І «Слово о Полку» завершується як кінцевим акордом славою носіям збройної боротьби: «Здраві князі і дружина, поборая за християни на поганя полки».

Мілітаризм стає заповітом і таємницею величі княжої держави: «Вас молю, стадо Христово, с любовію приклоніте ушеса ваша, разумно: како биша древніи князі і мужі їх, і како обараху руськня земля і они страни приімаху под ся. Тії бо князі не собіраху многа імінія... Но оже будяше правая віра, і ту возъм, даяша дружині на оружїе. А дружина его кормляхуся, воююще іни страни і бющеса, рекуще: «Братіе, потягнім по своем князі і по руській землі»... і расплодили били землю Руськую». (З стародавнього «Временника»).

Князівський меч перейшов у козацьку шаблю, але його зміст лишився давній. Бо ж «всі народи, які живуть на світі, завжди захищали і будуть захищати вічно буття своє, волю і власність» (Б. Хмельницький з «Історії Русов»), тому й тепер нам, як говорить той же Хмельницький у Грабянки: «кшталтом оним древніх Русов, предков наших, кто может возбранити ділности воінственной і уменшити отваги рицерской». «Імію надію на шаблю по Бозі», «железо доброе ваяте і над злато» (Він же у «Милості Божій»). — Ось ті формули XVII—XVIII ст., які заступили князівське: «сребром і златом не налізну дружини, но дружиною сребро і злато» (Володимир Великий) і відповідають на недавню популярну світову альтернативу. Українська думка розв'язувала тоді це яскраво Мазаєвими словами: «Нехай вічна буде слава, же през шаблі маєм права».

Тяжко йшло світочам XIX віку забити природній воєвничий дух народу. Безсилі були вони теж проти основного героїчно-революційного спрямування поезії Шевченка і Лесі Українки з її «гордощами у серці» і «одваги мечем двосічним». Вибухало це і в Олеса, іскрами розсипалося над Чупринкою: «не сокирою — мечем прорубаю пуші дикі».

Проїшло двадцять літ і мілітаризм опанував знову українську літературу і всю духовість. Не випадково ж меч увійшов у емблему нового українства.

Мілітаризм це універсальний світогляд і мораль, що формує людину і народи. Що у ворогові бачить не злочинця чи виродка, а теж людину, глибокою, творчою і мудрою трагікою життя поставлену боротись з другого боку. Отак родиться **лицарська етика й чесноти**. Мілітаристичний світогляд ушляхотнює життя, покликаючи в ньому: відвагу, мужність, воєцьку товарицькість, почуття вищого обов'язку і чести. «Хощу на ви іти» — кличе легендарний Святослав. «Уже нам іді пасти. Потягнем же мужоски, братіе і дружино»... «Аз же пред вами пойду, аще моя глава ляжеть, то промислите в собі...». «іде же глава твоя, ту і глави наши сложим» — відповідає дружина.

«Сего есві іскали, а потягнем» — говорять інші князі, перед лицем катастрофи на Каялі (Київ. Літопис). Княжій дружині можна ще відступити, полишаючи піше військо. Але це певно «посоромило б руську землю». Тому то «всі сосідоша з коней, хотихуть бо бющеса дойти ріки Донця — мовляхуть бо: Оже побігнем, утечем самі, а чернця люде оставим, то от Бога ни будеть гріх, сих видавше поїдем, но іли умрем іли живи будем на єдином місті!» (Ігор Святославич). Через ці вояцькі чесноти і військо запорозьке — це лицарство, «товариство», а козаки — «слицарі», «братчики», «оборонці віри» і «пшляхетне урожона братія».

Життя, так характеристично для України, nobilitує злизу, через «заслуги» і «вчинки молодецькі» своїх творців. Чи не так повставала аристократія всіх героїчних періодів людської історії?

*

«Видите гори сія? Яко на сих горах возсіять благодать Божія». Так звучить за київським літописом пророцтво св. Андрія Києву. Почуття вищої **посвячености** землі, чинів і зброї — спільноти, таке ж далекоюсягле своїм значінням, як Боже помазання її провідників. Божа благодать, що сходить на прапори народу чи війська, виключаючи кожний сумнів, це те головне, що рішає про перемогу. Як наявно бачимо ми це саме тепер, на досвіді останніх років.

«Вложи Бог в серце Мстиславу Ізяславичу мисль благу о Руської землі, занеже їй хотяще добра всім сердцем» — говорить Київський літопис. І князь, певний прихильности неба, може крикнути: «А ліпо ни било, братіє, возраче на Божію помочь і на молитву святої Богородиці, поіскати отець своїх і дід своїх пути і своєї чести». Ті, що їм помагає Господня десниця, не бояться вже нічого. Сама смерть це скорше нагорода.

Так родиться святий і грізний фаталізм війни: «к мучеником причтеним бити».

Але моральна сила осяяна певністю своєї правди, надає сил фізичних в боротьбі. Так рука Божа допомагає слабим рукам людським.

«Бог вложи ужасть велику в Половці — говорить літопис про перемогу князя Мономаха — і страх нападе на ня і трепет от лица Руських вої, і дрімаху самі, і конем їх не бі спіха в ногах... І велико спасеніє сотвори Бог в той день благовіряним князем Руським і всім крестяном, а на враги наша дасть побіду велику... Якоже і се з Божію помоцу, молитвами святія Богородиці і святых ангел, возвратишася руськії князі во свояси со славою великою, яже ко своїм людем і ко всім странам дальнім, рекуце греком і угром і ляхом і чехом, даже до Рима пройде на славу Богу, всегда і нині і присно во віки віков, амінь».

Самі ворожі полонені в бою з князем Мстиславом Ізяславичем свідчать про Божих помічників руського війська: «І вопрошиша колодники, глаголюще: како вас толпка сили і многоє множество, і не могостеса противити ні вскорі побігосте? Си же отві-

шеваху, гляголюще: Како можем битися с вами, а друзіі іздиху верху вас, в оружіі світлі і страшні, іже помагаху вам. Токмо се суть не ангели і от Бога послані помогти хрестяном? Се бо ангел вложи в серце Володимиру поустити братію свою на іноплеменника руській князіі».

Подібно говорить Ігор Святославич до братів по першому, щасливому бої з половцями на Сюурлауї: «Се Бог силою своєю возложил на враги наши побіду, а на нас честь і слава». (Київ. Літопис). «Лож глагол ваш есть — кричить Василько на ворожий глум в бою проти дяхів і угрів — Бог помощник наш есть». «Така бо милость от Бога Руськой землі» (Розбиття Филі, — Галицько-Волод. Літ.). І справді князіі прапори вкривають перемоги. Так було доки ясні були цілі, міцна мораль і виразна гієрархія цінностей з «благом руськой землі» нагорі.

Захитало цю піраміду XIV—XV ст., але приходить нова доба: підноситься козак «оборонець віри хрестіянської» на хвилях Чорного моря, під мурами Кафи, Трапезунту і Царгороду і той же «благочестивої віри кгрекоруськой» таки на рідних степах і польських пісках, щоб видати нарешті з себе того Зиновія-Богдана, якому... «рука Божя на братов а разом неприятелів наших совроматів полских всюди скорої додавала помочи».

Затрата серед керівної верхівки України почуття беззглядности власних ідеалів і постулатів та їх вищого іосвячення чи не найтяжче налягла на Україну в XVIII—XIX ст. Але національна стихія відшукала їх вже 1918 року, і, крізь 20-ліття великого зусилля, жертв і боротьби, несе як величний прапор України у майбутнє.

*

Шукаємо ідеї, яка історично була українській духовості мітом, стимулом для історіотворчих зусиль. І стріваємо вже на поганському світанку нашого минулого «Дажбожих вшуків» — легенду, що дає відчуті силу напруги цього міту божеського походження народу.

«Діти з коліна Яфетового», войовничого і післанного панувати прабатька, це хіба тільки хрестіянська метаморфоза першої ідеї про вище, вибране походження і покликання племені. В літописах виступає ще той же мотив славного походження від прабатька Руса, що з ним вяжеться теж атмосфера вибранности й історичного післанництва.

Для козацької доби особливо характеристичне шукання відскочні й опертя в міті походження. Це у віршах Саковича козаки — нащадки тих, що «Олега, росского монархи, пливали в челнах по морю і Царьгород штурмували». Це ж Хмельницький у Величка гукає до нерішучих реєстрових козаків: «Того же древа есте вітви і храбрих воінов синове!» і закликає «хвалебним воінским предков своїх іти торем». Це Величків Зорка над гробом Хмельницького говорить про героїчні чини Богданових полків, що їх вони «наслідуючи в тому старовічних, великому Олександрові

Македонському військово помічних предків своїх словян, потім Скитів, Цимврів і Козар славно показали».

Знову ж «козацький рід», «козацькі внуки» нової доби стають тим мітом, що не дає занепасти і веде до відродження українську духовість XVIII—XIX ст.

Цей **міт роду**, як би ми його назвали, можна історично ствердити, як великий рушій української свідомості і знайти в ньому притаманне укр. схоплення суті національної спільності. Так українське розуміння різниться від державного (романського) та природничого (кров) германського розуміння істоти нації, як різниться воно теж від пасивного територіального патріотизму, який знало недавнє минуле.

Є в ньому момент походження схоплений більш містично, нематеріально. Поняття роду ховає в собі теж ідею покликання народу.

Приходимо до питання провідної ідеї української духовості, яка б одночасно висловлювала покликання української нації.

Є це, як піднесено вперше Ю. Н. на сторінках «Сам. Думки» (1934) — ідея, в ім'я якої повстав колись Переяслав, «Зане переяславу отрок т», і в ім'я якої Святослав кликав «не посоромити землі руської» — ідея Слави. Ідея ця вкороновує цілу тут накреслену українську духовість. Видливає вона з цілості воєвничого і героїчного світогляду народу і значить в своїй істоті моральний наказ героїчного повнення суспільно-етичного ідеалу.

Великі є взори творців роду і велика слава, якою вкривали вони себе в змаганнях з хизацьким степом, по північних пуцях і синіх хвилях південних морів, — билинних багатирів, князів українських колядок і державних володарів літописів і того наймогутнішого «внука старого Ігоря, сина же славнаго Святослава, іже в свої літа владичествоваща, мужством і храбростю прослуша в краях многих і поминаються нині і словуть». (Іларіон, «Похвала»).

Великі це взори і велика тута нащадків дорівняти їм своїми чинами. Тому знову стогне степ від княжих дружин і точиться кров, і знову «с Божою помістю, молитвами святія Богородици і святих ангел, возвратишася Руськії князі восвоєся со славою великою, яже к своїм людем і к всім странам дальним, рекуще Грекам, і Уграм, і Ляхом, і Чехом, даже до Рима пройде на славу Богу, всегда і нині і во віки віков, амінь». (Київ. Літопис).

Дзвенять струни співців, «свивая слави обаполи сего зремени», «комоні ржуть за Сулою, звенить слава в Києві...»

І не може знайти спокою молодий князь Ігор Святославич з Буй-Туром Всеволодом. «Мужаймся самі, предною славу самі похитим, а задною ся самі поділим». І знову іде дружина степом «іщучи собі чти, а князю слави». «І рече Ігор ко дружині своєї: лучче ж бо потяту бити, неже полонену бити!» «Хочу бо коніє приломити конєць поля половецького, с вами, русичі, хочу голову свою приложити, а любо іспити шоломом Дону». (Слово о Полку).

Немає досить великих ворогів навколо, стільки племен «скорено, стільки чинів доконано, але земля велика. «Король... Угорски посла к Данилові... помози ми на Чехи... Данилові же князю хотящу ово короля ради ово слави хотя; не бі в землі рустій первію, іже бі воевал землю чешську, ні Святослав Хоробрий, ні Володымир Святий. Бог хотініє его ісполни, спішаше бо і тоскняшесе на войну». (Галицько-Вол. Літ.).

Вернулися вої з далекого заходу зпід Опави, падав Данило перед холмською Пречистою, дякуючи за перемогу і славу. І йшов знову на північ на Ятвягів... «поіма на них дань, черниа куни і біль сребро і вдасть з дані ятвяжской дар Сигніву возводі послушства ради, да увість вся земля ладская, яко дань платили суть Ятвяги королеві Данилу, синові великого князя Романа».

Одні ідеали нації і одні шляхи, що ними вона ходить, і лаври, які ждуть і належать «сім шляхетне урожоним козакам, братії нашій, от многих літ премногими рицерскими ділами і отвагами у всей подсолнечной прославившемся» (Універсал Острияниці у Величка).

Вони зуміли ці козаки, «преславне військо низове» скоро «прикладом старовічних велечних, славних і многим околичним народам страшних предков своїх станути мужественно і небоязненно, при всемогущей помощи Божіей против Поляков» (Унів. Хмельницького у Вел.). Бо ж «лучше... і благополезніше... за віру свою святую православную і за цілюсть отчизни на пляцу военном от оружия бранного полягати, нежели в домах своїх яко невістухом побієнним бити. Куди ежели умрем на войні за благочестивую віру нашу, то не тільки слава і отвага наша рицарская во всіх европейских і далних концех земних славно провозгласітсѣ, але і упованіє наше (еже за благочестіє умріти) будет безсмертіа ісполнено і страдалческыми вінцями от Бога вінчано» (там же).

«Слава не вмере, не поляже» — співають пісні і думи — «буде слава славна поміж козаками, поміж друзями, поміж рицерами, поміж добрими молодцями». «Іже убо за отчу подвизался славу, безсмертним слава вінцем увінчаєт главу», бо ж «не той славен, котрий многі лічит стада, но іже многих врагов своїх шлет до ада» (Милость Божія). Тому пишним бароковим визерунком втесує доба свою молитву:

«Помнож, Боже, на віки козацькую славу
і покори под носі врагов наших главу».

(З літопису Грабянки).

Міцний і не смертельний був зановіт історії навіть у XIX ст. Греміла ним кожна народня пісня, нехотячи співала про це поезія, не могла забути викривлена, розніжена верхівка, твердо пам'ятав народ. Архангельськими трубами вибухло це в Шевченку. Не «вмерла слава і воля» в українськiм гимні, «славу, волю і честь здобувати» закликав Фрацько, і народня стихія відповіла у вирі 1917 р. громовим привітом сучасної національної революції «Слава Україні!»

Так усвідомлює себе історично Українська Нація. Вкрита мавстатом **суверенности** на своїй укоханій **батьківщині**, відчуваючи свою нерозривну **єдність**, прагне вона духової і силової експанзії, ховаючи в собі завжди потенції **імперії**.

Через постать **Стерника** стремить вона здійснити свою історіотворчу волю, завжди духово мобілізована в своїй органічній **війовничості**, осяяній **лицарськими чеснотами та Божою благодаттю**.

Міт Великого **Роду** жене її вперед по історичному шляху, що над ним світить сонце провідної ідеї її свідомості — **огненно-сліпуче сонце Слави**, в боротьбі за яку нація знаходить своє світове **післанництво**.

Р. ЛІСОВИЙ

Де Шевченко?¹)

Наше останнє ствердження, яке належить до основних в нашій проблематиці, не треба уважати за поточну фразу, як це можуть робити філістри. Правда, є дуже важко знайти адекватну мову для схоплення цього переважного феномену нашого українського світу. Та мимо цього не є фразою, що Шевченко «панує» й «пануватиме» в нас. Хто хотів би це заперечити, мусів би одночасно заперечити, що наша минувшина, світла і повна горя водночас, важить і важитиме над усіма українськими поколіннями; мусів би відкинути єдність того, що зветься нацією в часовій перспективі, а дійти до зрозуміння, що нація це сума хотінь, чи колективне хотіння якогось конкретного часу. А тимчасом нація у протиставленні до змінних і часово дуже обмежених поколінь та їх хотінь є (парафразуючи слова «Слова о полку») одні, незмінні «суди Божі», одно, незмінне й неповторне, як кажуть німці, «шіксал». А одним із угольних елементів тих українських «судів Божих» є Шевченко — безсмертна постать.

Це незвичайно складне питання, як ця безсмертна постать «бере участь» в повсякчасному українському бутті. Ця пануюча постать виявляється у своїй великій силі єдино тоді, коли кожне покоління своїм життєвим зривом у сфері цілого життя матиме здібність її прийняти завжди наново. А це має місце тільки в таких поколіннях, бо над ледачими генераціями панують, як знаємо хоч би з доби нашого відродження, пігмеї. Тому Шевченко хоче, щоб його спомянули, одначе аж у «великій», «вольній», «новій сімі». Тут пробивається його геніяльне відчуття, що у всіх інших генераціях або його спростачать або проженуть такими чи іншими викляттями.²)

¹) Див. „Проблем“ ч. 3/41. р.

²) Пор. Р. Лісовий: У підвалі будівлі, Студ. Вістник, Львів, грудень 1936.

З тією постаттю вязуться дуже тісно Шевченкові твори, згл. їхній «зміст», чи радше «світ». У тому їх світі є замкнений золотий Кивот українства.

IV.

Шевченківська філологія бореться довгі десятки літ за «зміст» чи «світ» Шевченкових творів. Повстала скомплікована апаратура «інтерпретацій», «пояснень», «коментарів», тощо. Висліди цієї праці залежать від світоглядowego й методологічного зорового пункту і — темпераменту авторів.

Великою популярністю тішилася метода схоплювати зміст цих творів дорогою висвітлення їх генези в найширшому значенні расового, політичного й економічного ґрунту, середовища тодішніх творців літератури ітд. Автори звичайно небагато журилися засадничими питаннями, як напр. що є істота літературного твору, а зокрема в чому істота творів Шевченка. З правила давали відповіді, чи висвітлення згаданої «генези» є в силі схопити в цілості й без решти зміст Шевченківського твору, чи тільки наближує сприймача до схоплення його. Тут запліднюючим елементом (не рахуючи духових течій доби) було слушне зрештою пізнання, що його висловив Гете: «Світ є такий великий і багатий, а життя таке різнородне, що ніколи не забракне спонук до поезій. Одначе всі ті поезії мусять бути продуктами хвилі, т. зв. дійсність мусить бути спонукуючою їх створення та дати їм матеріял. Конкретний випадок дістає поетичну і загальну закраску саме тому, що його оформлює поет. Усі мої поезії є продуктами хвилі, дійсність збудила їх до життя» («Розмови з Еккерманом» дня 18. вересня 1823). — У відношенні до Шевченка такий підхід виглядав на дуже продуктивний, бо Шевченкова муза була своєрідною дуже гострою реакцією на тодішню дійсність. Та він був дуже хибний, якщо провадив до погляду, що в тих актуальних ремінісценціях вичерпується увесь зміст Шевченкових творів.

V.

Тому треба розглянутися за іншими орієнтаційними пунктами. Вихідною площиною для дальших завваг може бути тут короткий розгляд структури «слова» у літературному творі.

Перша річ, яку треба підкреслити, це те, що слово в літературно-мистецькому творі не є тільки т. зв. засобом до розбудови цього ж твору, а таки його фундаментальним елементом. Поза словом властивий літературний твір не існує. Не можна твердити, що твір існує, як переживання його сприймачів, бо тоді треба було б згодитися з абсурдною думкою, що існує не один твір Шевченка «Гамалія», несчисленні тисячі переживань приблизно

одного тину під спільною назвою «Гамалія». Одначе слово, що про нього мова, не означає виабстрагованого з живої мови одного чи більше виразів, як це подибуємо напр. у словниках. Слово в літературному творі це не тільки якась звукова чи графічна постань, обдарована одним чи більше значеннями; це одночасно скомплікована система реляцій до «других» слів, згл. цілої мови. Говорячи образowo, поодинокe слово це місце, що в ньому сплітається непроглядне число ниток від інших пунктів сплету мовної системи. Логічно мова є завжди чимсь першим перед поодиноким словом.

Такі речі треба мати на увазі при підході до Шевченка. Інтерпретуючи його твори, забувалось часто, що скомплікованість реляцій слова на тлі мови дає мистцеві видобути у творі речі подивугідні. Тут поминаємо формально-естетичні якості Шевченкового слова, бо нам йде про «зміст», чи радше «світ» у його творах. Орудуючи геніяльно потенціями живого слова, які є дані у згаданій щойно площині реляцій в середині мови, зумів Шевченко створити єдиний у своїм роді зміст. Взяті з щоденної мови слова набирають у нього небуденних вимірів. Для прикладу візьмім хоч би його слово «плач». Безкритична думка знаходить у цьому нераз подибуваному слові те, що собі звичайно в щоденному житті ним означають. Та у плачі Шевченка знаходимо й елементарний вираз болю титана, вислів болю зраненої людської душі, з яким вона стає перед всемогучістю Бога («Кавказ»). Плачуть і козакв в Шевченковій «Гамалії», одначе ці горді душі бояться тільки одного: щоб не стати їм по смерті на суд у кайданах. У подібний спосіб плаче теж Ахілл в «Іліяді» Гомера, а ніхто не скаже, що він належить до слабої людської породи. Цей приклад з плачем у Шевченка, показує, як не можна краще, що слово у Шевченка, хоч воно взяте із щоденної мови, набирає у нього таких вимірів і значень, які в цій щоденній мові не з'являються. З тієї причини інтерпретація змісту Шевченкових творів являється незвичайно тяжкою річю.

VI.

Як людина був Шевченко дитиною своєї доби й мав безумовно дуже багато спільного зо своїми сучасниками. Та поза робітнями вчених дослідників для наступних поколінь має засадничу вагу не те, що дана людина мала спільного з багатьома своїми сучасниками, але те, чим переросла всіх інших і що в ній незнищимо. Пересічна публіка не може потодити суперечних думок, оскільки довідається, що якась велика чи геніяльна людина мала свої нераз до смішности слабі сторони. Наївний читач буде прикро роз-

²⁾ Прикладом того, як не треба робити, було популярне видання любовних листів Мазепи, ніби то для кращого зрозуміння гетьмана. А тимчасом цього ширша публіка не потребує: любовні листи, може й кращі, вміли і вміють писати навіть найбільш пересічні люди.

чарований, якщо напр. у книжці Кречмера про «Геніяльних людей» знайде згадку про хвилини неабиякої слабости залізного канцлера Бісмарка.

Те саме треба сказати й відносно Шевченка. І в нас не один буває заскочений подробицями життя поета. Та вони для дослідника тому важні, що були в людини, яка здобула безсмертність, як людина своєї доби й дуже вразлива душа, бурився й кипів поет від актуальних тоді справ. Деякі з них належать уже до минувшини (напр. кріпацтво у стародавньому виді), другі актуальні й досі (напр. визвіл України, імпортерство чужих ідей та проблема своєї мудрости і т. д.). Багато наших старається якраз висвітлити й видобути з творів поета ці закорінення його в актуальному матеріялі та у звороті до актуального матеріялу бачити його великість. Одначе такий погляд є занадто неясний, щоб можна було на ньому будувати. Зважмо тільки, що є поети голосні на свій час і забуті опісля. Вони були «актуальні», доки їх не забули. Актуальність є зумовлена точно означеним часом, отже носить в собі задаток смерті. Таке саме грозить і «актуальним» поетичним творам. Може й тому, навіть дуже великі мистці черпають радо зі скарбниці «вічної» тематики і понад добою (нпр. Одиссей, Язон - Медея, Трістан - Ізольда, Мазепа і т. д.). Вони знають, що актуальне завжди гине. Шевченко не боявся актуальности. Як ніхто з геніяльних мистців слова не був своїм цілим життям свідомством внутрішній правді своїх творів, так теж може ніхто з такою силою не формував актуальности. Коли твори Шевченка, що не зачіпають актуальної тоді проблематики українства, увійшли одразу як перлини до світової літератури (приклад «Гамалія», «Лілея»), то його насичені актуальністю твори відкривають ще й з іншого боку його велич. Володіючи як незрівняний майстер потенціями живого слова, що є зумовлені згаданим вище багатством реляцій, переміг Шевченко актуальність, даючи у своїх творах модус екзистенції вищого порядку, вічність. Тут скривається одна з найбільш нерозгаданих тайн його творчости. Навіть клясичне з точки бачення світової літератури завдання — переспів псалмів виходить у нього дуже оригінально: Шевченко, як видно з першого погляду «актуалізує» псалми; та вистарчить тільки приглянутись ближче, щоб побачити знову одинокє в своєму роді явище: ця актуалізація має Шевченкові у безприкладному пориві дати вислів вічній українській правді.

З тієї причини не постаріються і не стратять ніколи сили твори Шевченка з актуальними мотивами. Навіть як упадуть розбиті кайдани, про які стільки у Шевченка мови, то не зблідне ні «Заповіт», ні «Кавказ», ні «Посланіє». Вони лишаються завжди племінними скрижалями вільної і великої України, будучи незрушними угольними каменями української духовости. Ніколи не пригасне ні «Мені однаково», ні його титанічний визов до Бога у «Заповіті», визов в імя України, що так далекий від індивідуалістичного польського у Міцкевича «Дай мі владзе душ».

Безприкладне опанування «актуального» та його «перетворення» у вічний зміст є, здається, одною з істотних причин народження назви Шевченка — національного пророка. А кожний українець матиме у світі Шевченкових творів свої найдальші джерела, а в Шевченкові найвищого сторожа у важких хвилях. На тому тлі родяться очеркнення Шевченка як «батька українського націоналізму».

VII.

Наші дотеперішні завваги дозволяють уже робити висновки більш практичної натури. Вони вказують на те, як обережно мусить будувати свої твердження шевченківська наука та якої проблематичної вартости є деякі моменти культу Шевченка.

Щоб не ускладнювати справи, вилучено в останніх розділах розгляд формально естетичної сторони Шевченкової творчости. Одночасово вказано на неабякі труднощі, коли йде про виінтерпретування змісту чи світу у Шевченкових творах. Завдяки силі його слова сприймачеві накладаються яскраві картини, крилаті поняття. Та це звичайно зміст поверхні. Поза тим змістом укладається ще зміст понадчасовий, що матиме вічну вартість в українському світі без огляду на генерацію й добу. Цей вічний зміст у Шевченка є справжнім змістом його творів. За його схоплення боротиметься ще довго українська думка. Перший етап нової шевченківської науки буде освідомлення основних труднощів цього діла.

А в тому напрямі якраз дуже мало зроблено. Тому т.зв. філологічна метода інтерпретацій Шевченка натрапляла на бездоріжжя. Тому такий великий дослідник, як Степан Смаль-Стоцький ставив напр. на основі місця в поемі «Юродивий», де згадується про Вашингтона, твердження, що в нас «не повинно б бути найменшої суперечки про державний устрій України», бо там, цебто в поемі «Юродивий», дана форма державного ладу для України: республіка з новим праведним законом, а на чолі республіки президент, котрий за історичною традицією повинен називатися гетьман («Інтерпретації», ст. 15). Тут видно аж надто виразно, які помилки можна робити, якщо дана наука не усвідомить собі власних залогень. Всупереч цьому всьому треба підкреслити, що Шевченко, поза стількома актуальними моментами у своїх творах не розв'язував ні проблем державного устрою України, ні соціального питання, ані взагалі не старався своїм землякам зняти з пліч ті клопоти, які їм в історичній черзі припадуть. Хто читає твір Шевченка тільки як трактат про наші сучасні проблеми, той нехтує вічність змісту його творів та йде проти їх духа.

Студії з українознавства в Італії

Початок студій з українознавства в Італії треба вести від статті „Il movimento letterario ruteno in Russia e Galizia“, що з'явилась в березні 1873 року в місячнику „Rivista Europea“, за підписом «Україно» (Українець). Видавав цей місячник відомий індіяніст, фольклорист та знавець світової літератури п. Анджело Де Губернатис, одружений з московкою Софією Безобразовою, родичкою відомого анархіста Бакуніна. Сам Де Губернатис знаходився один час в дуже близьких відносинах з Бакуніном, у якого сформувався був у Флоренції невеличкий гурток співдумців. У видрукованих пізніше спогадах („Fibra. Pagine di ricordi“, Roma 1900) Де Губернатис зазначає, що Бакунін і взагалі москалі мали чималий вплив на його життя. Цим впливом треба пояснювати й появу в його журналі першої великої статті, присвяченої українській справі та літературі. Бакунін був одним з тих рідких москалів, що не тільки визнавали існування українського руху, але й виправдували його: «Зовсім невірно говоритися про російський народ, — писав він, — як про єдиний, бо російський народ не становить однородної маси, а складається з кількох споріднених, але все ж різних племен... Крім великоросійського народу є ще й український... що зробив велику помилку, прийнявши в XVII ст. протекцію російського царя... Цей нарід... мабуть, складе окрему державу... незалежну від Великої Росії й Польщі...» («Историческое развитие интернационала» 1863, I, с. 350, 351). Іншим разом він знову так писав: «Хочемо, щоб Польщі, Литві та Україні, фінам і латишам, а також Кавказькому краю була повернена повна свобода і право розпоряджатися собою й улаштуватися по своїй волі, без жадного з нашого боку втручання, прямого чи безпосереднього...» («Народное дело, Романов, Пугачев или Пестель» с. 41—42).

Отже, нічого дивного, що приятелювання Де Губернатиса з Бакуніним та іншими його московськими приятелями, не тільки не перешкодило видрукуванню першої великої розвідки в італійській літературі про український рух, але дуже можливо, що їй і посприяло. Цікаво в усякому разі зазначити, що дружина Де Губернатиса знала українську мову, і до нас дійшла звістка, зареєстрована Ів. Франком в його «Нарисі історії українсько-руської літератури», що Софія Безобразова - Де Губернатис переклала з українського рукопису на італійську мову і видрукувала потім в флорентійському журналі „Rivista Contemporanea“ „Moldaveska“ оповідання малознаного галицького письменника Петра Полянського. Подаючи в вищезгаданій книжці своїх спогадів прозвища своїх приятелів, що допомагали йому скласти „Dizionario Bibliografico degli Scrittori“ (1879 р.), в який увійшли між іншим біографії Вол. Антоновича, Драгоманова й Куліша, Де

Губернатис «поміж співробітниками росіянами» називає якусь, ближче нам невідому Софію Никитенко. Не знати, чи це була якась наша дійсна землячка, чи це був тільки прибраний псевдонім Софії Безобразової. Як би там не було, з усього вищенаведеного ми бачимо, що при кінці 80-их років у Фльоренції був склався цілком добрий ґрунт для української культурно-національної пропаганди, який і використав автор статті в «Європейському Журналі» („Rivista Europea“).

На превеликий жаль, ця «широка інформаційна стаття» (на 31 стор. великої вісімки), що була, як висловлюється про неї п. Леоне Пачіні Савой в розвідці про «Шевченко в італійській мові» (варшавське видання творів Шевченка т. XV «Шевченко в чужих мовах») «першою і на довгий час єдиною спробою зазнайти італійську суспільність з українським письменством», бо виходила з далеко вузких заложень, ніж ті, які ми вище відзначили у москаля Бакуніна, і тому ніякого ширшого зацікавлення не викликала.

Бо тим часом, як Бакунін, наприклад, вбачав в українському народі нарід, що має віднайти свою державність, і в українському літературному русі вбачав вияв цього незалежницького руху, для автора статті, що сховався був під псевдонім Українця, але не хотів ховати своїх федералістичних поглядів, український національний рух був тільки провінційальною частиною одного великого революційного руху. Кого з чужинців могла цікавити така постановка справи? Хто цікавитиметься якимсь провінційним рухом і якоюсь провінційною літературою без ширших великих завдань?

В цій засадничій похибці автора, що в ньому ми пізнаємо Мих. Драгоманова, якого єднали з Де Губернатисом між іншим і спільні порівняльно-фольклористичні інтереси, треба вбачати причину чому, не вважаючи на дійсно великий вклад праці і непересічний культурний багаж, розвідка п. Українця «якогось відгомону, як висловлюється п. Пачіні Савой, — в італійській пресі не знайшла» і до поширення українських студій в Італії майже не спричинилась. Великою хибю статті було також невдале вживання етнічно-національної термінології, що спричинювалось в великій мірі до затемнення ваги та самої суті українського національного руху. Для Драгоманова в цій статті «Київ був до XVIII ст. осередком російської культури (della cultura russa) в лоні її малоросійського підвідділу»: Петро Могила у нього так само патріот російський («руссо») і митрополит грецько-російський («греко-руссо»). Тут же ми довідуємося, що він був — в справі підтримування звязків Росії з Зах. Європою — тільки попередником Петра Великого, що «відкрив більш безпосереднє (!) вікно між Великоросією й Зах. Європою, і зробив з Москви і Петербурґа центри мало не всієї культури в новій Імперії всіх Росій». Стаття в «Європейському Журналі» рішуче заперечує всякий політичний сепаратизм українського народу, що про нього такий Де Губернатис міг довідатися від Бакуніна

чи з перекладів творів Шевченка. — «Якщо деякі фрази в творах малоруських поетів, — пише Драгоманів, — і могли б дати привід до обвинувачень в політичному сепаратизмі, бажання народніх малоруських мас бути разом із своїми єдиновірними братами Великоросії занадто часто виявлялось в усій історії Малоросії». «Якщо, загалом кажучи, в українофілів виявлялися якісь політичні ідеї, вони все були більш соціальні, аніж політичні...» «Аспірації малоруської козацької старшини перемінитися в дворянство, на зразок польської шляхти чи великоруських дворян, і підбити під себе не тільки селянські маси, що пролили стільки крові в громадянських (!?) війнах проти польської аристократії для здобуття козацької свободи, але й увесь козацький нарід, — ці аспірації до відродження гетьманщини XVII—XVIII вв. занадто явні, щоб поважний приятель малоруського народу, після студій над історією своєї Батьківщини Костомарова та товаришів, міг думати про реставрацію стану річей, що панував у минулому...» Як відомо, Драгоманов, як вірний син своєї доби, захоплювався мітом «поступу», а поступ той уважав в розвитку тих соціальних рухів, що знайшли своє завершення в комунізмі.

Переходячи до обговорювання галицько-української літератури, Драгоманов знову плутається в термінології і заплутує своїх читачів, називаючи галичан «руси́нами» (рутенами) і одночасно ототожнюючи назву «рутено» з «русо». Проте національна одностайність літературного руху в обох частинах України цілком ясно виявляється: «Український літературний рух стоїть в тісному звязку з літературним рухом у австрійських русинів (рутенів)... Літературний національний рух росте в Галичині з кожним роком, не вважаючи на силу перешкод, серед яких, окрім вузькоглядности рутенського (греко-унійного) духовенства, відзначимо такі: переслідування панівної польської партії, вагання австрійської бюрократії, що одного дня ніби протегує рутенський національний рух, а другого дня виявляє страх, якби рутенці не зєдналися з їх схизматичними братами в Росії...» На жаль, і тут Драгоманов ставить головний наголос на соціально-політичні, а не на національно-політичні відносини, і висловлює, наприклад, надію, що «партія демократично-ліберальна, яка починає формуватися поміж поляками Галичини, визнає права рутенського народу на життя і на розвиток по власній волі, без порушення прав своїх сусідів поляків. Це визнання і встановлення модус вівенді поміж «руссі» (!) і поляками в Галичині тим більш побажані, що вони мали б найсприятливіший відгомін в усьому слов'янському світі, відбиваючись на становищі самих поляків поза Галичиною, а головню в Російській Імперії...» «Можна сказати, що не тільки будуча доля Галичини, а навіть будуча доля самої польської нації залежатиме від тієї справедливості і розважності в поведінці поляків в Галичині, що вони виявлятимуть у відношенні до народу «русо» в цій країні».

Закінчуючи цей побіжний огляд статті Драгоманова, не можемо не висловити жаль, що Драгоманов, маючи повну можли-

вість поставити перед італійською суспільністю українську проблему в усій її привабливій ширині відродження великого колись державного народу, що не вважаючи на сучасне уярмлення, скеровує всі свої кращі сили на відбудову втраченої імперіяльної свідомости і виявляє усьому світові в творах Шевченка свої національні ідеали, — змарнував цю можливість, звівши увесь український рух до означення якогось маловажного провінційного явища. Драгоманов, щоправда, визнав в своїй статті, що «Шевченка треба містити поміж найбільшими, дійсно народними поетами, не тільки національними, — бо націоналізм часто сполучується з вузькими, так званими шовіністичними ідеями, — але й світової демократії, свободи й людяности...», але, ставлячи отой головний наголос на «світовій демократії» та «людяности», а не на боротьбі за національне визволення, він навіть не помітив, як не тільки сфальшував Шевченка, але й увесь український рух.

Отже, стаття Драгоманова не мала ширшого розголосу і більших наслідків. Тільки в величезній «Загальній історії літератури» („Storia universale della letteratura“, Міляно 1883—85 в 23 томах) Де Губернатиса ми знаходимо подекуди сліди його звязків з Драгомановим. Так, в частині, присвяченій театрові, ми знаходимо такий цікавий уступ: «Тільки від кількох років починають говорити в Європі про українську (рутенську) літературу. Залежність України (Рутенії) від російської імперії, пильність, з якою російський імперський уряд дивиться на кожний прояв інтелектуального руху Малоросії, побоювання якоїсь загрози відділення та громадянської чи політичної незалежности українців (рутенів), були головною причиною повільного розвитку цієї літератури і бідности відомостей, що доходять про неї на Захід. Історики літератури не вважали потрібним цікавитися літературою народу, якого національність, мова і культура не були офіційно визнані. І все ж ця мова визначається незвичайним багатством і може висловити — з силою й красою — всяку високу думку, — це довів недавно Куліш своїми перекладами з Шекспіра, такими гарними та красномовними, що в порівнянні з ними навіть німецькі переклади, навіть такий гарний переклад Шлегеля, гублять в очах знавців української мови, деякі свої великі прикмети... Поки Україна користувалася деякою незалежністю, рутенська мова служила для місцевого законодавства і лунала також в давній Київській Літературній Академії, з якої теж і Петро Великий дістав своїх перших законодавців і вчителів власного народу, а поміж ними Симеона Полоцького та Дмитра Ростовського...» Наводячи слова Шевченка про невмирущість української слави, що живе в народньому слові та співі, Де Губернатис пише: «Український (рутенський) нарід природньо поетичний, але його поезія, як лірична, так і драматична, залишилась реалістичною. Українці (рутенці) не мали ані клясицизму, ані сентименталізму, ані романтичного сентименталізму, і поезія у них залишилась вірним виразом їх почувань і їх життя; тому й їх література має характер цілком народній, — і тому й їхній театр бере свої сюжети з наро-

ду...» Тут же наведено, між іншим, дві сторінки перекладу з «Наталки Полтавки». Імя перекладача не наведено.

В 1889 році з'явилась в Міляні, в виданнях Геолі маленька книжка одного з перших італійських славістів проф. Доменіка Чамполі (Сіамполі) під загальним заголовком „Letterature Slave“ — «Словянські Літератури». В першому томі цієї праці ми знаходимо три розділи, присвячені — болгарам, сербо-хорватам і... югорусам.

Назву «югорусів» Чамполі запозичив у Костомарова, якого багато читав і студював і від якого взяв між іншим порівняння між українськими й великоруськими народними піснями, що ми знаходимо в його передмові до «Словянських Літератур» (с. 18). Українській літературі присвячено у Чамполі 30 сторінок на всіх 141 стор. тексту. В порівнянні з попередньою статтею Драгоманова, праця Чамполі приємно вражає чисто науковим підходом до національної термінології. З перших же слів розділу, присвяченому українцям, як цілком окремому й відмінному від всіх інших слов'ян, народів, Чамполі вважає потрібним точно визначити, кого саме він розуміє під отою незвичайною назвою «югорусів»: «Під імям югорусів чи південних русів ми розуміємо населення, що їх називають малоросами, українцями, черкасами, запорожцями в Росії, а рутенами, галиціянами, руснаками, карпатськими рутенами в Галичині, гуцулами та бойками в гірській Галичині, а також ті, що займають на західних кордонах Росії частину Гродненської та Мінської губерній, усю Волинь і Поділля, а на південь — Херсонщину, Київщину, Полтавщину, Харківщину і Чернігівщину, частину Курщини, Вороніжчини та Катеринославщини (незрозуміло, чому саме тільки частину Катеринославщини, Є. О.), третину Таврії та території Кубанських Козаків та Чорноморщину, а в Польщі ті, що займають частину Люблинщини, в Австрії більшу частину Галичини, та мають більші чи менші колонії в Угорщині, Буковині, та далі на південь, змішані з елементами великоруськими, німецькими, болгарськими та жидівськими... Ще доведавна література цього народу змішувалась з літературою великоросів: отже тепер глибокі студії історичні, етнографічні та філологічні примушують нас розглядати її окремо, так само, як і всі інші етнічні групи в загальному явищі слов'янського відродження». Цікаво, що Чамполі, виявляючи незвичайну самостійність думання, вже в цій своїй книжці цілковито відкидає звичайну схему російської історії та літератури, що з нею пізніше звів генеральний бій проф. Мих. Грушевський: він ділить українську літературу на ті самі три періоди, що ми на них і тепер ділимо українську літературу. Відповідно до цього поділу, Чамполі і дає свій огляд української літератури, від Нестора Літописця розпочавши, та на Максимовичеві, Пашкевичеві і Федьковичеві закінчивши. Цікаво відмітити, що термін «Україна» він по всіх усюдах пише, як «Українія» і ця остання назва потім довго живе в італійській літературі та додержується навіть і до останніх часів. Зпоміж окремих письменників Чамполі відво-

дять найбільше місця Т. Шевченкові, Костомарові, Кулішеві та Максимовичеві, але не забуває й менших, навіть таких, що відо-
гравали чисто місцеву роль, як Адольф Добрянський та Олекс.
Духнович на Карпатській Україні.

Того ж самого 1889 року вийшла в Венеції книжка Паоля
Емілія Паволіні (Pavolini) з його перекладами віршів маляр-
ських, грецьких і малоруських („Poesie, tradotte dal magiario,
greco moderno e piccolo russo“ Венеція, 1889, ст. 69). Тут ми
знаходимо переклад вірша Т. Шевченка «Зацвіла в долині чер-
вона калина» (р. 1849). Відзначаю цей переклад, бо про нього ні-
чого не згадується в статті Пачіні Савоя про «Шевченка в італ.
мові», а тим часом це, як здається, був перший артистичний пере-
клад на італ. мову шевченківського вірша (коли не брати під ува-
гу деяких цитат у Де Губернатиса). Переклад Паволіні гарний,
але трохи завільний: замість калини фігурує, відповідно до іта-
лійського підсоння, мигдалеве дерево. Переклад не повний: зали-
шено незрозумілий італійцям кінець вірша, починаючи від слів
«Рай у вічі лізе»...

Щодо перекладів з українського письменства, то таких треба
було дуже довго ждати. Їх заступали — до певної міри — числен-
ні переклади... з Гоголя, що своїми «Вечорами на хуторі біля Ди-
каньки» та «Тарасом Бульбою» робив мало не єдину рекламу
українському імені в красному письменстві. Так, вже в 1883 р.
з'являються на книжному італійському ринку „Novelle Ukraine“
(Українські оповідання), видані в Фльоренції, що саме тоді, як
знаємо, була осередком, де цікавилися Україною. Це видання
«Українських оповідань» було перевидано перше у Фльоренції
в 1889 р., а потім в Мілані в 1903 р. «Тараса Бульбу» було видру-
ковано в італійському перекладі перше в Мілані в 1877 і 1882,
а потім в Удине в 1902. В Неаполі з'являється в друку в 1892 р.
„Una notte del maggio“ («Майська ніч»). І пізніше переклади опо-
відань Гоголя на українські теми численно поширювалися та пе-
ревидавалися. Як знаю від самих італійців, для багатьох з них,
ці переклади українських творів Гоголя були єдиним джерелом,
з якого вони довідувалися про існування чарівної України і ро-
мантичного козацького українського народу. І ця роль Гоголя,
що писав по московському, але на українські теми і з любов'ю до
української природи, українського народу та його минулого, вка-
зує нам взагалі на вагу й потребу все численніших перекладів
з нашого красном письменства на чужі мови. При чому для пере-
кладів треба вибирати таких авторів, що вміють оброблювати саме
українські теми, вкладаючи в них світовий зміст, а не тих, що на-
магаються перетаскувати світові теми в українську мову.

В 1899 р. виходить в Мілані, в видавництві Сондоньо італій-
ський переклад публікації Тісота „L'Ucraina — Kiev“, але я не
мав нагоди з ним ближче познайомитися.

В 1906 році, в зв'язку з першою російською революцією, брати
Тревеси в Мілані видають грубий том (на 762 ст.) під заголовком
„I Russi su la Russia. Pubblicazione internazionale, dovuta

ad eminenti scrittori e statisti fra cui il principe E. Trubetskoj*. Ця книжка — збірник статтів різних авторів, що мають на увазі висвітлити по можливості всі важливіші проблеми царської Росії, яка саме тоді переходила свою першу революцію. Видано книжку вперше в Берліні, в 1905 році, під загальною редакцією Осипа Мельника, який писав в передмові: «З огляду на зацікавлення, що його викликає в усьому світі історична еволюція російської імперії, мені видалося відповідним видати цю колективну працю, що в ній певне число росіян, зпоміж найавторитетніших, приналежних до різних суспільних клас та різних партій, висловили свої думки про умовини і призначення їхньої батьківщини. Хоч яку різну матерію вони трактують, хоч які різні думки вони мають про сучасний і майбутній стан їхньої батьківщини, проте всі вони згідні в необхідності кинути одно і те саме гасло: — «Смерть абсолютизмові!»

В цьому збірникові, після статті Немосвського, присвяченій «Королівству Польському» та перед статтею Берберова про «Становище вірмен в Росії» вміщено велику статтю професора Львівського Університету Мих. Грушевського, під заголовком «Малороси» („I Piccoli Russi“, с. 554—578). Цей заголовок належить, треба думати, видавцям, бо автор, з перших же рядків своєї статті відкараєскується від цієї назви, зазначаючи, що вона «чисто літературного походження і цілком чужа народові». Далі автор по всіх усюдах вживає послідовно назви «Україна», «українці» і т. д., як і італійський перекладчик так само послідовно перекладає ввесь час на «Україна» і «україні». В своїй статті найкращий тодішній знавець української справи подає коротко історію українського народу з самих початків і дуже докладно спиняється над описом тих переслідувань, яких зазнала українська культура і література в останні століття московського панування. Наведемо тут тільки закінчення цієї цінної статті: «Не вважаючи на загальний розвиток України, що силою й засобами своїх громадян доходить дуже значних розмірів поза (російськими) кордонами, в сусідній Галичині, московська бюрократія все твердить, що українська національність не потребує національного розвитку і користується дуже пожиточно московською мовою. Заплющуючи очі перед потребами й бажаннями народніх мас, вона твердить, що українська справа — це тільки безпідставна вигадка «сепаратистів», групи злонамірених інтелігентів, з якими не варто дискутувати... Навіть і в останній час жахливих потрясень внутрішніх і зовнішніх та загального руху до свободи, ця політика ніскільки не змінилась... Надаючи деякі права іншим національностям, як польській, литовській і т. д., московська бюрократія надіється розчавити українську національність і втримати цю останню і на будуче, як сирій матеріал для витворення культури й нації Великої Росії, залишаючи українському населенню роллю звичайного «джерела державних фінансів». На жаль, треба додати, що ця політика знаходить моральну підтримку і в московському громадянстві, де політичні партії, навіть найбільш поступові, не ка-

жучи вже про реакційні, свідомо чи несвідомо, йдуть за урядовою політикою і, підтримуючи визвольні зусилля інших пригнічених націй, дуже мало цікавляться національними зусиллями українців, — і навіть їм противляться. Все це, розуміється, не заховає від світу української проблеми, але звучить неприємним дисонансом в теперішньому визвольницькому русі поступової Росії. Визволення українства від всіх обмежень і відновлення автономії України в цілості її етнічних кордонів повинні б натурально входити, як складова частина, в загальну програму визволення. «Свобідна Росія» — це абсурд, поки в ній будуть обмежені права і вільний розвиток українського тридцятимільйонного народу...» До статті додано коротку бібліографію української справи. Вибух Світової війни, в якій наші польські і московські вороги поспішилися представити український рух, як штучну вигадку німецького військового штабу (до ствердження цієї пропаганди спричинювалися в деякій мірі і «Союз Визволення України» в Німеччині та «Українські Січові Стрільці» в Австрії) не сприяв поширенню в Італії правдивих відомостей про дійсну вагу й цілі українського національного руху. Нечисленні публікації, що більш чи менш в'яжуться з українською справою, нам явно неприхильні. Пачіні Савой згадує про книжку Вірджинія Гайди „L'Austria di Francesco Giuseppe. La crisi di un Impero“ (1915), в якій автор присвячує окремий розділ «Рутенській загадці» („Enigma ruteno“ і зводить значення української проблеми до ролі провансальства у Франції, а Шевченка порівнює з Містралем. «Ці міркування, все ж таки видатного автора, — зазначає п. Пачіні Савой, — ілюструють найкраще, як помилково поінформована була в тих часах італійська громадянська думка про українську літературу, та як мало знали в Італії про Шевченка ще 20 літ тому...». Отже треба зазначити, що Вірджинію Гайда жив довший час в Петербурзі, був одружений з москвичкою (померла два роки тому), говорить по-московському, і все дивився — та ще й досі почасти дивиться — на українську справу московськими очима.

Закінчення великої війни, друга революція в Росії, а потім національна революція в Україні, приїзд до Риму Української Дипломатичної Місії пожвавили зацікавлення українською справою в Італії і викликали чимало інформативних, полемічних і чисто наукових праць, про які поговоримо іншим разом.

СТЯГ ОТЧИЗНИ

(До Дня Українського Моря)

Чудесні дива ходять по морях
І манять нас, і закликають ніжно.
Та що нам їхній бунтівливий стяг,
Коли не стяг це нашої вітчизни.

Ю. Яновський.

Молода нація, як і кожний молодий організм, стремить до росту, до свого максимального поширення, максимального позначення своєю волею дійсності. Паціональна експансія — історичний вислів примарної туги людського духа за безконечним і абсолютним.

Ідея національного післанництва є максимальним висловом спонтанної духовної натури народу. Ідея післанництва родиться протягом довгих років великого духового напаяття з реальности глибшої і повнішої, ніж теорія її папер! Найспротивніша словесна формула ще не врятувала ніколи світ, натомість — воля «перемогти світ».

Без усвідомлення своєї істоти «космічної», відчуття на собі непосредного діяння волі абсолютного, — бути каменем з Божої праці — годі говорити про післанництво. Дорога до поєднання з Богом, повноцінного розкриття суті свого історичного післанництва — дорога великої духової напруги: коли наповниться час, мусітиме народ на лезо меча поставити своє земне буття — бути чи не бути. Правдиве післанництво виростає з бази метафізичної.

Найбільші історичні здвиги, найбільші історичні імперії рождаються в часах, коли народ — насичений найбільшою волею заперечити світ статичний для світу динамічного. Не можна перецінювати т. зв. законів життя — вирішальний завжди має бути власний духовий закон: оскільки живим вогнем горітиме в душі народу «своя сила і правда і воля» — то народ цей переверне світ і поставить його так і на таке місце, як поставити захоче.

Ідея національного післанництва, яку народ не засвідчить своїм тілом і кровю, не є повноцінною ідеєю, не є ділом і чином, а пустопорожньою еквилібристикою, що засуджена раніш чи пізніш на згубу. Духовість, що замінила поняття свободи на поняття безвідповідальности, у великій мірі таким штукарством є! Повстає вона не з потреб вічного, а часового, не з конечности, а з конюнктури, не протиставиться матеріяльній дійсности, а пливе за нею (бавлячись раз-у-раз в опозиціонерство), аж поки не доходить своєї апотези у «винниченківщині» тощо. Правдива духовість — духовість свідомо свого горішнього післанництва — органічно не зносить компромісів, пристосовування до конюнктуральних вимог часу, — бється за Бога. Духове післанництво ніколи не можна обмежувати до рації утилітарно-політичної, до короткохвилювої агітки, до «замовлення» — творчість тоді перестає бути

творчістю, як такою. За повноцінної доби — доби сповненої духа — творчість ніколи не обмежується до підведення підсумків сучасного, закриття білянсу, — вона хоче розідрати завісу майбутнього, голосить прихід нової доби, «Золотого віку».

Істинне національне післанництво, отже, є чином, ділом, ризиком, за яке народ має свідчити цілим своїм буттям. Що більше революційну ідею хоче він висловити, то більшу заставу мусять за неї дати, то могутнішу волю за неї поставити, щоб ця ідея, як нова правда, увійшла в світ і перемогла світ.

Духовість невідділима від її творця, кожне духове діло є безпосереднім продуктом спонтанної творчої волі і творчого чину. Духовість, яка б була механічною сумою перетоплених в одній волі елементів, всупереч великомовності раціоналістичних постулатів — не знаємо! Т. зв. міжнародної культури, як і «міжнародного» людства а ля Женева, ніколи не було, немає і не може бути, натомість історичною реальністю є культури єгипетська, римська, ісламська тощо, а сьогодні такою реальністю є культура, яка кристалізується навколо єдиної тепер живої для нас духової вісі, що імя її — націоналізм. Сьогодні для нас тільки духовість, що виходить з праоснов нації і героїчним напруженням реалізує себе в світі, є повноцінною духовістю. Механічним сприйманням і механічним пересаджуванням на національний терен чужих (часово й просторово) елементів не зробимо і не виплекаємо своєї національної культури.

Служба народові, служба, що не прагне ніяких матеріяльних нагород, освітлює сьогодні божеським світлом життя одиниці. Служити — не значить слухатись, потурати сліпим примхам дійсности. Чинити часто треба всупереч хвиливій жадобі мас, вести їх силоміць; щоб опанувати розбурхані води — ставимо поперек цих греблі. Життя не хочемо розкладати і знижувати, а формувати і вивершувати. Служити народові — вести народ від оман часового до правди вічного. Одиниця осягає повноти національної не через фізичне народження, а через народження духове — Службу для народнього добра.

Шевченко — крайугольний камінь українського національного відродження — світовий письменник, «інтернаціоналіст» Винниченко, натомість, світовим письменником не є, рівнож Тичина «Золотого гомону» є світовіший за Тичину «Партія веде». Світовими мовами були мова грецька, латинська, французька..., але ніколи нею не було, не є й не буде «есперанто»! Українська духовість стане духовістю світовою, коли буде найбільш національною духовістю, коли не уподоблюватиметься світові, а здобуватиме світ, позначатиме світ печаттю своєї духової волі.

Найбільша перемога над ворогом — зламати його духову відпорність, підпорядкувати своїй правді його правду. Зректися народові волі панувати над світом — підпорядкувати себе чужій волі.

Кожний брязкіт зброї супроводиться війною духовою: пропаганда є зовнішнім проявом війни на духовому фронті. І за т. зв.

мирних часів іде без перерви бій за терен впливу духового, за залучення чужого духового тіла в орбіту своєї духової імперії. Політичний розвал держави попереджає завжди розклад духовий. Римські легіони мечем упокорили Галію, але упокоривши Галію мечем, принесли «цівітас романум» і гали, закоштувавши солодкої цивілізації царства, добровільно умирають за Рим. Нація упокорена духово, на свого володаря не підніме зброї.

Ідею національного українського післанництва в Кирило-Методіївському Братстві — Київ центр сфедерованого словянства — не можна назвати ідеєю імперіальною, бо не є вона насичена волевістю, є схематична, є висловом інтелектуалістичних спекуляцій зігрітих, щонайбільше, «сентиментами», а не спонтанною волею народньою. Відчуття національного післанництва приносить доперва Шевченко. Шевченко розтороцив імперію стару (вірнопідданями якої були і Гоголь і Котляревський) і родить імперію нову — нову сімю окрилену новим Гонтою. Національна правда Шевченкової України напнятіша, вища, ближча Богові, ніж правда, що стала сьогодні за духовий хліб іншим народам. Мабуть ніхто з «пророків» нового часу не розкрив з такою елементарною силою і чистотою прихід свого омитою національного царства, як Шевченко, — і народ, закоштувавши Шевченкове слово, поступово сповнюється волі прийняти в себе це слово й обернути його в живий історичний чин.

Не знаємо і не можемо знати ще, як виявиться конкретно цей зміст в часі, але знаємо, що цей час буде наш, що засвіtimo «світ правди», коли житимемо в часі свого національного викуплення максимальним духовим напняттям, у згоді з правічними заповідями предків — життям героїчним і «славним». Бо слава «не поляже і не помре».

Вже шумить шумом збуджених вод, недавно ще мертвий український суходол. З часу Визвольної боротьби розпочинається справжнє квашення українського духового життя. На нову українську духовість — непереобтяжену вже пині статичними традиціями «февдального світу» — лягають незмірні завдання (на всіх царинах життя). На свої ідеологічні прапори не підносимо гасел, що стосуються до елементарної соціальної гігієни, й не називаємо себе всує «христусовим народом» — поступово й органічно родиться і росте свідомість нашої історичної особистості, неповторності, виключності — коли не зреалізуємо себе повноцінно в історії, станеться катастрофа космічна! — поступово розкривається нам ідея нашого післанництва в історії. Починаємо усвідомлювати свою індивідуальність національну, політичну і метафізичну, своє упризначення бути сходами «нового сошествія»...

Підчас найгрізнішого наступу режиму на українське життя пише в літературному альбомі український письменник Косицька: «Творча нація — це та, що стремить перемогти інших. Українці не

належать до цієї нації. Я нещасливий, що належу до пригнобленої нації».

Питання історичного післанництва вяжеться тісно з питанням політики (орієнтації) культурної.

Україна — в новонародженні якої стоїть муза Шевченкова й жертви Крут та Базару — мусить вже нарешті звільнитись сліпого наслідування чужих зразків, мусить перестати дивитися на світ через чужі шкельця. «І чужому научайтесь, свого не цурайтесь!» «Даймо свій власний розум!» Від російської літератури, від її стилів українська поезія мусить як мога швидше тікати». (М. Хвильовий). Сьогоднішніми речниками орієнтації української культури на «російську» є апологети т. зв. автономії української в т. зв. федерації «братньої сім'ї найщасливіших» на світі націй і т. п.

Україна повертається обличчям до «Європи». З «Європи» повинні ми взяти те, що потребуємо і перетравити в собі. Самим криком не докажемо нікому, що ми — «Європа». Поняття європейського духового суходолу сьогодні тороцяться. Материк європейський ламається. Духова «Європа», проте, не сміє обмежувати нашу волю свободу, не сміємо імітувати кон'юктуральну «Європу», допасовуватись «Європі», але маємо, досконало пізнавши її, здобути! З імітації ніяка дійсна духовість не зродиться! Оскільки ми в європейцями (а європейцями ми є!), то спонтанно реалізуючи себе історично, не перестанемо бути ними. Нова Європа завжди родилась з тотального заперечення — во імя героїчної і вічної Європи — Європи старої, і сьогодні знову ми є свідками процесу тотальної боротьби за владу...

Др. Інж. С. ВОЛОДИМИРІВ

Тенденції поступу*)

Отже, організація стає головною проблемою, головним продукційним чинником. Усе більше й більше кожна праця є і буде у відповідних руках, все більша й більша, релятивно й абсолютно, маса працюючої людности стає саме до тої праці, де певна одиниця може дати найбільший ефект з мінімальною витратою за-

*) Початок див. в 1. ч. 1941. р. „Проблем“.

собів. Усе більше охоплює організація працю одиниці і всіх соціальних, економічних і технічних «вузлів».

Мусимо ще трохи зупинитись на проблемі «духа» і «матерії». «Дух», казали ми, набуває переваги над «матерією». «Дух», витвори його — наука, знання, формули, методи, системи, організація, порядок, плани, ідеї, гасла — набувають все більше значіння, ніж «матерія», ніж вартости матеріального порядку. Звичайно «дух» виявляється і у вартостях матеріальних, він їх обумовлює і навпаки, але вага, значіння «духа», без сумніву, зростає за рахунок «матерії». «Дух» перетворює, реорганізує, скеровує на все більші «планові шляхи» і пускає зі все більшою швидкістю все більші маси матерії. «Дух» розшукує, зєднує, розєднує все більші маси матерії, все більше витворює комбінацій у зєднуванні собі на користь. «Дух» стає все активніший й супроти «пасивної» матерії, переходить супроти неї від дефензиви до офензиви.

Збільшення плановости й організації тягне за собою і збільшення, зміцнення взаємного звязку. Плановість у просторі, часі встановлює вже певну координацію, певну залежність, певний звязок між окремими чинниками. Розклад потягів, пароплавів, трамваїв, літаків, лекцій, курсів, конференцій, нарад, є новими точками взаємної залежности, взаємних «зв'язків». Що правильніша, міцніша певна організаційна система — нація, місто, партія, заклад, школа, село, товариство, — то міцніші «зв'язки», що зєднують одиницю з загалом, одиниці одну з одною. Його Величність Годинник є великим зєднуючим чинником людства, що його все більше слухається і мусить слухатись. Що більше організована маса, то більшим диктатором є годинник, то точніше є і мусить бути пристосування руху усіх складників організації.

Що більше панує між людством право, закон, честь, самоопшана, вірність слову, то міцніші «зв'язки», що зєднують людей.

Дикун знає велику залежність від природи, але мало зв'язаний «зв'язками» соціальними, економічними і технічними; культурна людина менше залежна від природи, але більше зв'язана «штучними зв'язками».

Одною з основних, головних, найхарактеристичніших рис у русі поступу є, без сумніву, зріст, величезне, безупинне збільшення «зв'язків» в найширшому розумінні цього слова, зріст зв'язків соціальних, економічних, технічних — відтворення свідоме й несвідоме нових «зв'язків», відкриття нових зв'язків між найрізномірнішими ідеями, організаціями, явищами і т. д.

«З інтеграцією зустрічаємось завжди там, де йде про розвиток, з її протилежністю — там, де йде про розклад».

Це глибока думка, що розуміє тенденції поступу і правильно їх оцінює. Одиноке, розєднане, ізольоване не має значіння, не має вартости, нікому непотрібне.

Кожна одиниця, кожне товариство, кожна спілка, область, край, держава, нація, кожний соціальний «вузол» витворює все

нові й нові «зв'язки», нові й нові нитки зв'язують людину з певними організаціями, самі організації утворюють зв'язок з собою подібними, з такими, що стоять вище або нижче за них. Взаємне переплетення стає все тісніше, все міцніше, — переплетення соціального, політичного, культурного, духового, психологічного, економічного, технічного, релігійного. Ступнево витворюються зв'язки, що охоплюють ціле культурне людство, і відбувається також безупинний їх зріст. Все більше й більше повстає найрізнішого роду соціальних «вузлів», що зв'язують одиниці, що зв'язуються між собою, що хочуть поширити сферу своїх впливів до максимуму, до охоплення цілого світа.

Що культурніша нація, край, держава, раса, окрема одиниця, то все більше зв'язані вони з собою подібними феноменами, то більша взаємна залежність.

Причини цих зв'язків, цієї залежності, цієї одності дуже різноманітні; кількість їх надто велика, щоб ми тут могли їх усі охопити, проаналізувати, перелічити. Зупинимося на деяких з них, хоч у наше завдання не входить аналіз причин, наше завдання — спостерігати і констатувати факти.

Одна з головних причин, якщо не найголовніша, це — стремління досягти найбільшого ефекту з мінімальними засобами, — принцип мінімуму страждання і максимуму насолоди. Кожної мети можна легше, повніше, корисніше, швидче дійти спільними силами, спільною організацією, ніж силою окремої одиниці, бо спільна сила окремих одиниць a, b, c і т. д. ніколи не буде лише $a + b + c$, але буде (звичайно, при правильній організації) завжди $(a + b + c)x$, цебто буде рівнятися сумі сил цих одиниць, помноженій на певний коефіцієнт „ x “, що його ми будемо називати «соціальним коефіцієнтом». Він є наслідок соціального зеднання, наслідок «зв'язків», якого б роду вони не були. Що більша сила об'єднується, то — більша величина соціального коефіцієнту, то більша користь від об'єднання, взаємної допомоги, від «зв'язків». Тому повстає тенденція до зросту їх кількості, «максималізм» у намаганні поширити масу, що об'єднується, тому повстає «експансія» кожного соціального «вузла» — поширення, зріст, поглиблення «зв'язків».

Все більше й більше поширення розподілу праці автоматично веде до зросту «зв'язків». До цього веде також закон концентрації, експансії, тоталізму, імперіялізму у широкому розумінні цих слів.

Різноманітність природних умов, клімату, фауни, флори, ґрунтів, неправильність розподілу природних багатств і т. д. провадить до необхідності поширення «зв'язків», взаємних зносин, взаємного обміну, взаємної допомоги в усіх формах, видах, ступнях.

Різниця ступнів культури, цивілізації, різниці в звичаях, в формах життя, в формах організації ведуть до поширення взаємних впливів, взаємного пізнання, взаємного зв'язку, ведуть до зросту «зв'язків».

Досягнення техніки, що уможливають взаємне сполучення, поширюють, поглиблюють, зміцнюють, полегчують ці «зв'язки».

Електрофікація, телефон, телеграф, радіо, телевізія, літак, автомобіль, ровер, мотоцикль, пароплав, добрі шляхи сполучення, книги, преса, кіно — всі ці феномени поширюють зріст «зв'язків». Все, що сприяє утворенню «вузлів», все, що завдячує певним вузлам, веде й до поширення «зв'язків».

«Кожний нарід — каже один вчений — натискує на другий, і кожний з них відчуває сусідство, як певний тиск. Але при тому стіни, що розділяють народи, постійно, все частіше пробиваються нечисленними отворами — комунікаціями, торговельними зносинами, культурними зв'язками, через які відокремлені цілості зростаються».

Закон вигідности концентрації могутній чинник для поширення технічних, економічних «зв'язків», а на їх тлі нарастають соціальні «зв'язки» — суспільні, культурні, політичні, релігійні і т.д.

Вроджений нахил людини, людства до собі подібних (*homo societatis*) — могутня причина до нав'язання зв'язків.

Розвиток духа, розвиток ідей, кожний новий закон, що відкриває вічну правду, кожний новий винахід, кожна нова ідея, кожний новий витвір науки, мистецтва, літератури вже є певним соціальним вузлом, що витворює нові «зв'язки», збільшує їх кількість, поширює їх.

Кожна нова організація, нова держава, нове село, місто, установа, партія, рух, фабрика, завод, кооператива, уряд, будинок творить нові «зв'язки», нові об'єднання, нову взаємну допомогу.

Що міцніша організація певної нації, то більше бачимо там різних соціальних вузлів — товариств, союзів, клубів, кооператив, об'єднань, то більше в ній переплетено різноманітних «зв'язків»; що більше в ній «вузлів», то міцніша вона.

У розвинутих народів кожна окрема потреба одиниці задовольняється за посередництвом окремого «вузла» — соціального, культурного, господарського, спортивного, релігійного, тоді, як у нерозвинутих народів індивідуум або зовсім не задовольняє цих потреб, або задовольняє їх самотужки — неповно, дорого, погано; а в першому випадку задоволення повне, раціональне, дешеве, дає повний ефект, — задоволення відбувається за принципом господарським: мінімум затрат і максимум ефекту.

Отже міць певного суспільства, нації, країни, раси тим більша, що більшу, абсолютно й релятивно вони мають кількість соціальних «вузлів», — організацій, «зв'язків» різного роду і, звичайно, що міцніші ці останні.

Погляньмо на сучасні «соціальні зв'язки» і їх зріст, їх поширення, їх експансію на весь світ. Що далі йде поступ, то більшу кількість ми маємо «соціальних зв'язків» різного роду, що охоплюють або цілий світ, або окремі держави.

Зріст «зв'язків», що охоплюють, зєднують окремі держави був такий:

Рік	Кількість
До 1857	7
1850—1870	17
1870—1880	20
1880—1890	31
1890—1900	61
1900—1910	108

Але справжній зріст світових «зв'язків» почався після світової війни 1914—1918 рр. Після неї кількість міжнародних союзів, з'єднів, догод, нарад, конференцій, вистав досягла розмірів до того часу нечуваних. В усіх ділянках суспільного, культурного, господарського, технічного життя повстали нові міжнародні організації зі сталими або тимчасовими керівничими органами. Самі ці організації поступово набірають періодичного або сталого характеру, вони перестають бути випадковими, як то було раніше. Цебто, «зв'язки» міцнішають, завдання цих організацій поширюються і поглиблюються, вони охоплюють все ширші маси населення, все більші простори.

Поступово, крок за кроком, людство стає однією «спільнотою інтересів» — *Interessengemeinschaft* — як каже Вернер Зомбарт. Цю «спільноту» регулюють норми права міжнародного, міжнародного права приватного, окремі конвенції і т. д. Кількість цих норм, їх примусовість, конечність їх дотримування ввесь час росте, міцнішає.

І сучасні тенденції до автаркізму не зможуть розірвати більшости старих «зв'язків», не зможуть перешкодити навязанню нових.

Сучасна війна, як це показав приклад минулої світової війни, не тільки не гальмує тенденції до зросту «зв'язків», а навпаки — як це було по світовій війні — ще більше дасть спонук до нових «зв'язків», нових «соціальних вузлів», як світового, так і міждержавного характеру.

Ідея націоналізму не тільки не перешкодить їх розвитку, але зміцнить їх, упевнить і надасть їм «вільнішого» характеру, певної незалежності щодо їх встановлення. Повна перемога національної ідеї зміцнить ці «зв'язки», бо зв'язок вільного з вільним міцніший, ніж вільного з рабом. Вільний союз, оснований на розумінні користи від об'єднання, коли не буде пана і раба, буде міцніший, ніж коли перед тим. Від націоналізму з повним його виявленням до світовості в шляхетному розумінні цього слова — такий буде шлях поступу.

Мрії короля Юрія Подебрадського (1420—1471), Руссо (Rousseau, 1712—1778), Канта (Kant, 1724—1804) знайшли свою реалізацію в міжнародній організації, яка, хоч не оправдала у формі Женевської Ліги Націй покладених було на неї надій, в очищеній од гріхів, удосконаленій формі повстане знову і виконуватиме завдання «найбільшого соціального вузла» світу зі «зв'язками», що все зростатимуть, міцнішатимуть й охоплять всі нації світу.

З кожним роком процес взаємного проникання через кордони зміцнюється. Зміцнюється взаємний «зв'язок» націй, взаємний вплив, співпраця в усіх галузях життя.

Співпраця духовна найскорше приймає міжнародний характер. Думка й ідея і раніше тяжко мирилася з кордонами, а тепер — в добу радія, електрики, літака — вона тим швидше перелітає за кордони. Ідеї, відкриття, винаходи, мода, нові наукові закони швидко поширюються по цілому культурному світі з нечуваною швидкістю.

У самому розвитку наукових дисциплін поруч з дуже розвинутою диференціацією йде процес інтеграції наукових дисциплін, йде взаємна підтримка, допомога, взаємний «зв'язок» там, де, здавалось, для нього не може бути місця. Наука став одним «вузлом» «зв'язків» з гаслом: «з'єднаними силами!» (*Viribus unitis!*).

Характеристичною рисою розвитку є зріст етатизму в усіх державах світу; цей зріст впливу держави на все життя тягне за собою і зріст «зв'язків» держави з одиницею, як рівнож зріст зв'язків кожного з кожним, усіх з одним, одного з усіма. Так само зріст концентрації, кооперації, муніципального, акційного руху веде до зросту «зв'язків» усіх родів і форм. Нація поступово став одним могутнім «соціяльним вузлом» вищого порядку з одною ідеєю, волею, вірою, чином.

Психологічна єдність, зріст психологічних «зв'язків» обумовлюється розвитком техніки: радіо, кіно, телевізія, телеграф, телефон, друкарство, пропаганда, літак, автомобіль, ровер, мотоцикл і т. д. Обумовлює її також «соціяльний мікроб», вроджений людському духові взагалі. Постійно зростає кількість осіб, що живуть колективним життям і що приносять себе в жертву для колективу (родини, племені, держави, нації).

«Примітивне людство, — каже Спенсер, — мало одну релігію (егоїзм), а людство виспеле, у далекому майбутньому, матиме теж одну релігію (альтруїзм). Тенденція — збільшення «зв'язків».»

»З кожним століттям людство став більшою цілістю. Людство зцілюється, інтегрується. Це спеціальний соціяльний процес, підложений процесами біологічними й неорганічними, що уможливають його... Інтеграція людства є процес свідомого чи інстинктивного об'єднання людства в одну цілість».

«Анархізація зменшується, «інтеграція», оверта на все досконалішій «організації», — зростає.

«Людство організується не для того, щоб бути організованим, а з певною річевою метою, що є одинокою передумовою і запорукою успіху організації — людство до організації примушене».

Інтеграція, організація йдуть рівнобіжно з диференціацією, як один процес розвитку.

Загалом, можна твердити, що на світі нема нічого ізолюваного. Все з усім з'єднане. Якби щось було цілком ізолюване, воно втратило б рацію свого існування, воно стало б абсолютно безвартисним.

Сама наука постійно новими відкриттями встановлює нові «зв'язки» між націями, людьми, науковими дисциплінами, між енергією, силами, матерією. Коли раніше думали, що все існує ізольовано, то тепер все більше й більше приходить наука до розуміння, що все є зв'язане, все впливає одно на одно, кожна сила, ідея, подія встановлює нові «зв'язки», наука їх пізнає, відкриває, встановлює закони їх ділання. Вивчаємо флюїди людського організму, сили ділання небесних тіл на нас, запряжені до праці невидимі хвилі етеру для пересилання думок, образів, енергії, відкриваються нові x , y і т. д. проміння «смерти», «життя», встановлюється «зв'язок» між гормонами і функціями живих організмів, наука відкриває все нові й нові «зв'язки» в тілі людини, тварини, рослини, в системі мертвої природи, відкрито сотні нових вітамінів, мікробів, бацил, що зв'язують одно з одним, впливають одні на одних. Коротко кажучи, повстає одна ідея: ніщо не існує ізольовано, все зв'язане, все зеднане. Коли раніше знали, мовляв, «грубі», основні «зв'язки», то тепер відкрили і відкривають далі «тонкі», «непомітні», «шляхетні» «зв'язки», що мають величезне значіння; і їх використовують для дальшого поступу людства. Це одна з характеристичних прикмет поступу, особливо в ХХ. ст.

Декарт (Descartes, 1596—1650) і вчені перед ним думали, що тіла можуть впливати одне на одне лише через безпосередній дотик, отже наука не визнавала жадного взаємного «зв'язку» на віддаль. Кеплер (Kepler 1571—1630), Галілей (Galilei 1564—1642), Ньютон (Newton 1642—1727) відкривають нові «зв'язки» між тілами на віддаль, а після них наука вже відкривала все нові й нові такі «зв'язки».

Будін (Boodin) каже, що космос посилав тепер на Землю коло 40 різних типів промінів енергії.

У самому розвитку наук помітна тенденція заміняти причинну залежність функціональною залежністю. Ось що про цю тенденцію модерної фізики каже фон Астер (von Aster 1880): «Тенденція розвитку у модерній фізиці прямує до того, щоб ідею причинної залежності виключати й заміняти їх ідеєю математичної функціональної залежності».

Зріст економічних зв'язків іде рівнобіжно зі зростом поділу праці, зі зростом експлуатації сил і багатств земної кулі, зі зростом диференціації функцій.

Що культурніша й цивілізованіша раса, нація, держава, країна, що на вищому культурному щаблі стоїть людина, село, місто, що багатіша людина, село, місто, країна, держава, нація, раса, то більше економічних зв'язків зв'язує її з зовнішнім світом, з іншими людьми, селами, містами, націями і т. д.

Що нижче стоїть культура і цивілізація, то менше «зв'язків» економічних і то більша «автаркія». Напр., наш селянин з Карпатської України, що гіркою долею замкнений у Карпатах, є майже автаркічний: їсть салс, вівсяний хліб, кукурудзяний «токан», носить одшуку в бовни обоїх овець і в конопель, що їх сам сіє, капелюх з овечої шкури або з соломи, що її має у своєму господар-

стві. Отже, економічних зв'язків зі зовнішнім світом має дуже мало. А от, напр., англійський робітник їсть м'ясо з Австралії, цитрони з Італії, банани з Панами, це вино з Франції, чай з Цейлону, носить плащ з гуми, що прийшла з Індії, шкіряне взуття з Чехії і т. д. Тут нема жадної автаркії, тут десятки економічних зв'язків з цілим світом. Подібне порівняння можна зробити і щодо сел, країн, держав культурних і некультурних.

Зріст економічних зв'язків відповідає зростові культури й цивілізації, він їх навіть значно переганяє, переганяє також і зріст населення світу, — отже, економічні зв'язки зростають абсолютно і відносно, це характеристична риса поступу людства.

Розвиток економічних зв'язків, абсолютний і відносний, найліпше характеризує наступна таблиця:

Рік:	Зовнішня торгівля світу міліярди зол. марок:	
1800	коло	2.0
1830		6.5
1850		14.5
1870		37.5
1890		61.0
1900		79.0
1905		101.0
1912		169.0

Зріст світової торгівлі і далі роки був такий у міліярдах зол. доларів:

Рік	Мрд. зол. дол.
1913	38.0
1929	69.0

У той час, як світове населення, за рр. 1800—1912, зросло приблизно в 2½ рази (1810 р. — 682 міль. душ, 1924 р. — 1821 міль. душ), світова торгівля зросла в 80 раз, цебто економічні міждержавні зв'язки зросли за одно століття майже в 80 разів і значно перегнали зріст населення.

Ступінь міцності економічних зв'язків зясують нижченаведені дані. Напр. найбільша криза 1930—1935 рр. зменшила світову торгівлю лише на 25,4% проти 1929 р. щодо її кількісного індексу. Німеччина р. 1913 ввозила вовни у 17 разів більше, ніж сама продукувала. В Англії 1913 р. внутрішні позички виносили 35,9 міль. фінтів стерл., а зовнішні — 149,7 міль. Обіг банкнотів емісійного банку Франції зріс з 23 міль. франків 1800 р. до 5.714 міль. фр. 1913 р. Ввіз пшениці й пшеничної муки в Англії 1910 р. виносив 110 міль. квінталів супроти 30—35 міль. власної продукції. «Чужі» гроші, цебто депозити, кредити й акцепти лише у 8 великих банках Берліну зросли з 28,1 міль. марок 1880 р. до 6.336,6 міль. марок 1914 р. Актива всіх аскураційних товариств З.Д.П.А. зросли з 452,6 міль. дол. 1880 р. до 7.319,9 міль. дол. 1920 р. Оборот акцеп-

тів 9 великих банків Берліну зріс з 8,2 мільярдів марок 1860 р. до 1391,8 мільярдів марок 1913 р. Загальна сума всіх цінних паперів, що обертались на світових біржах вже 1910 р. виносила 575—600 мільярдів зол. фр. Кількість акційних товариств в Англії з 1692 в 1885 році зросла до 60.754 в 1913 р., а їх капітал з 475,5 мільярдів фун. стерлінгів зріс до 2.425,7 ф. ст. У головного репрезентанта сучасного економічного життя — в З.Д.П.А. банківський клерк зріс з 5,6 мільярдів дол. в 1866 р. до 102,6 в 1910 р. Англія своєю потребою в харчах покривала перед світовою війною лише на 25% власною продукцією. Ще перед світовою війною Англія покривала свою потребу в м'ясі воловому лише на 37,6%, телячому — на 21,0%.

Ми навели ці цифри для ілюстрації темпу зросту економічних «вузлів» і економічних «зв'язків» перед світовою війною, цебто за нормальних часів розвитку. Після світової війни темп зросту було не таке рівномірно прискорене, але в багатьох галузях було ще значно швидкіше: електрична індустрія, кіно, радіо, автомобіль, трактор дали ще швидкіші темпа зросту економічних «вузлів» і «зв'язків».

Кооперація охопила своєю сіткою всю земну кулю, повстали сотки тисяч нових кооперативних вузлів, союзів, централей. Число кооператив швидким темпом наближається до величини порядку 500.000 одиниць!

Міжнародні трести, картелі, синдикати міжнародні, державні, краєві і т. д., охопили майже всі галузі індустрії, всі нації, всі частини світу. Виникли підприємства світового масштабу, з'явилися світового масштабу «королі» індустрії: Рокфеллер (Rockefeller 1839—1937), Морган (Morgan 1837—1913), Форд (Ford 1863), Крупп (Krupp 1857—1902), Вандербільдт (Vanderbilt 1704—1877), Батя (Bata 1876—1932) та інші, що зуміли нав'язати зв'язки з цілим світом та дійшли в експансії до найдаальших меж.

На арену в продукційно-економічному процесі виступили, збільшуючи свій питомий тягар за рахунок приватної ініціативи, нові «соціальні вузли» — держави (С.Р.С.Р. з його I, II або III місцем у світовому господарстві), кооперативи, міста, комуни, краї, області.

В рядах фронту приватної ініціативи збільшили і все збільшують свій питомий тягар «вузли» переважно «соціального» порядку — акційні товариства, товариства з обмеженою поручкою — за рахунок одноособових підприємств, ремісництва. Лише в сільському господарстві, за винятком С.Р.С.Р., одноособочі підприємства утримали, навіть зміцнили свої позиції, але й вони де-далі все більше підлягають державній контролі, державній регламентації, наказам, плянам, завданням, тощо.

Отже усуспільнені форми продукційної діяльності поширюються більше, ніж форми менше виявленого суспільного характеру.

Сам процес усуспільнення, процес зросту економічних «зв'язків» іде таким способом, що від «самодовліючого», «автаркіч-

ного» господарства одиниці, товариства, комуни, союзу поступово, крок за кроком відривається якась господарська, продукційна функція, що переходить до більше спеціалізованого господарства індивідуального, або частіше, особливо останніми часами, в більш «соціальною» структурою, цебто або до акційного товариства, кооперативи, міста, комуни, краю, держави. Відпадає, напр., від індивідуального господарства ковальство, печення хліба, прядження, ткання, виріб хатнього знаряддя, готування їжі, прятання, освітлення, отоплення, влаштування розваг і т. д.

Отже індивідуальне, поодинокі господарство поступово поширюється в спільноту, втягається в обмін, зв'язується все більшою кількістю економічних «зв'язків» з іншими, витворюється де-далі все гущіша сітка економічних «зв'язків», все більша взаємна залежність, економічна єдність. Пошкодження частини є шкодою для цілоти і навпаки.

Повний розвиток національних господарств, повне здійснення національної ідеї ще прискорить цей процес, бо, поперше, піднесе коефіцієнт корисної дії цілої нації, її населення й її енергії у використанні багатств надземних і підземних, піднесе культуру й добробут; подруге — обмін рівного з рівним, при інших однакових умовах, завжди буде йти швидше, ніж між нерівними; третє, націоналізм — це ідея розірвання путів у межах внутрішніх, ідея звільнення від експлуатації одної нації іншими націями, націоналізм будується на тісній співпраці всіх членів одної нації і на співпраці всіх націй світу.

Націоналізм — це ідея, що навіязує, а не розриває «зв'язки». Націоналізм дає найбільший «суспільний коефіцієнт» нації і встановлює спільноту рівноправних націй.

Ще одно явище впливає на зріст економічних «зв'язків», а саме — бажання усунути «неорганізовану різноманітність», стихійність розвитку, непотрібну різноманітність форм, розмірів, сортів, родів, якостей і т. д. Ця «неорганізована різноманітність» поступово уступає місце «організованій різноманітності», продуманій, плянованій, доцільній, цебто такій, що відповідає б розумним потребам життя. Замість сотні різноманітних розмірів, напр., наперу, впроваджується менша кількість різних форматів, що відповідають реальним потребам; сотні розмірів цегли, лопат, рур, електричних ламп, сотки гатунків яблук, породи різної худоби, свиней і т. д. і т. д. уступають місце меншій кількості їх, виростають штандартові розміри, об'єми, якості, форми, які легше можна замінити; ці штандарти можуть бути вузько локальні, обласні, краєві, державні, міждержавні, світові. Все це веде до збільшення «зв'язків», до об'єднання, уможливорює тіснішу співпрацю, більшу ощадність часу й енергії. Тепер можна їхати з своєю електричною лампочкою навколо цілого світу, і всюди можна буде вкрутити її в лунку й світити нею, бо розмір шийки лампи є світовим штандартом; так само і з іншими предметами, виробами модерної індустрії.

Поступово встановлюється, наслідком розвитку технічних зв'язків різного роду, економічна єдність національна, державна, світова. Ми маємо світові біржі на цінні папери, пшеницю, цукор, каву, мідь, діаманти, вовну, бавовну і т. д. і т. д. Кожна ціна поступово прямує до того, щоб стати «єдиною» (звичайно, з додатком транспортних видатків) у певному районі, краю, державі або й у цілому світі. Так ми маємо вже багато «світових» цін на різні предмети. Штандаризація, що застосовується не тільки до «мертвого», але й до «живого» (пшениця, яблука, рогата худоба, свині і т. д.) ще більше сприяє встановленню «єдиної», «в'язаної», «раціоналізованої» ціни, ціни, що не мала б хитань не тільки у просторі, але й у часі. Отже, знову бачимо зріст «зв'язків» і в цьому кутку господарського життя.

Всюди виявляється «максималізм», «тоталізм», «імперіялізм», «експансія», тенденція охопити цілу планету, дійти до кінця, до крайньої межі у просторі, у формі, силі, часі і т. д. А всі ці намагання зроджують нові й нові «зв'язки».

(Докінчення буде).

ОЛЕ

Сучасна українська музика потойбіч

Українська музика, хоч і досягла ще у XVIII ст. в постаттях таких своїх представників, як Бортянський, Березовський (один з славніших на свій час оперних композиторів на світі!) і т. д. великої майстерності — поступово втрачала зв'язки з національним корінням. В минулому столітті Чайковський, нині — Стравинський та інші — лише з походження українці, цілим своїм духовим доробком до української культури вони вже взагалі не належать.

Відродження української музики — як і інших ділянок духового фронту — почалося в ґрунті народнього (обробка народніх пісень). До національної революції музичне українське життя, хоч і очолювали його такі талановиті діячі, як Лисенко, Леонтович, Стеценко і т. д., було неспроможне вийти з тісних провінційних рамок. Народня революція збудила в народі масовий потяг до духової творчості і тим самим до музики — привернула частинно на Східніх Землях українським музикам нові можливості для мистецького вислову (театр, консерваторія і т. п.).

Органічному розвитку української музики, проте, протиставився від початку окупаційний режим. Що ширшого розмаху і більшої глибоки набірало українське музичне життя, то твердіше ставало тиснення режиму. За свідомством тогобічного автора (Білокопйтова) у журналі „За марксо-ленінську критику“ 1933 р., хоч „вплив на музичну самодіяльність“ України т-ва ім. Леонтовича (осередке укр. муз. Т-во в середині 20 рр. на Східніх Землях) „був величезний“, т-во

му сіло бути „реорганізовано“, бо „посідало одверто націоналістичні позиції. Музику весь час відривало від радянської практики...“ Реорганізація т-ва ім. Леонтовича на „Всеукр. Т-ва. Револ. Музик“ — хоч і „мала величезне політичне значіння“, проте, по суті ні до чого не привела, бо і „ВУТОРМ“ „не спромігся іти в ногу з життям“ (через „тяжіння традицій т-ва ім. Леонтовича“) й му сіло виділитися зі себе „групу композиторського молодняка“. Ця авангардна група оформилася в „Асоц. Рев. Комп. Укр.“ Але... „в свою чергу йде ще більш чітка класова дифенціяція“ і в наслідок цього „в АРКУ виходять найбільш передові пролетарські музики і утворюється Асоц. Про. Музик. Укр. (АМПУ)“. Даремно б, проте, було сподіватись, що хоч ця — виплекана під безпосереднім доглядом режиму асоціяція — виправдає себе. Українська національна стихія і тут знайшла змогу виявитись. Про АМПУ читаємо (там же): „... вона, так як і інші організації суміжних ділянок мистецтва, не зуміла піти правильними шляхами, щоб виконати ті завдання, що ставить перед ними партія в період побудови безкласового соціалістичного суспільства“!.. Треба було ліквідувати і АМПУ і створити на зразок т. зв. Спілки письменників т. зв. Спілку радянських композиторів України і примусово вігнати до неї всіх тих, хто не був ще ліквідований.

В рямах цієї Спілки і проходять сьогодні „творче і радісне життя“ українських музик, життя, яке має полягати в ентузіастичному виконуванні геніальних директив геніального. Що й серед цих умов український мистець — не спроможний органічно духово відобразити советську тематику — час від часу знаходить можливість для справжнього творчого прояву, свідчить безсумнівно, які розміри розвиток української музики прибере, коли будуть для такого розвитку належні умови! Не вужита ще „зовнішня“ музична потенція українського народу, виростаючи з народньої української пісні — безсумніву в майбутньому оформиться в одну з найбагатіших на світі музичних культур.

Який шлях проробила українська музика під Советами за останні двадцять років, може дізнатись читач зі стислого переказу доповіді професора А. Ольховського про „творчість радянських композиторів України“ й виступів інших доповідачів на пленумі т. зв. Організаційного Комітету Спілки композиторів СРСР, що мав минулого року місце в Києві і був присвячений музиці українській.

До переказу, що його робимо в матеріялі вадрукованих в органі „Спілки“ — „Рад. Музиці“ ч. 3/40 р., не додаватимемо ніяких власних коментарів.

Першою оперою, що повстала за сов. режиму на Східних Землях була опера Яновського: „Вибух“ („образи ще схематичні, вплив оперового штампу...“). За цією оперою з'явилась значна кількість інших опер: „Золотий Обруч“ Лятошинського, „Дума чорноморська“ і „Земля горить“ Яновського, „Поема про сталь“ і „Кармелюк“ Йориша, „Невідомі солдати“ Козицького тощо. Всі ці опери, хоч і мали продовжити „кращі традиції спадщини“, були еkleктичні й драматично розірвані. Найціннішою в перерахованих опер — „Золотий обруч“ Лятошинського. Ця опера витримала нивку вистав на київській, харківській та одеській сценах.

В останні роки му сіли композитори писати опери на советській темі. Найважливіші — опера „Щорс“ Лятошинського й „Перекоп“ Мейтуса, Рибальченка й Тіца.

Обидві опери — на тему „героїчної боротьби українського народу проти інтервентів“. Високий професійний рівень цих опер! Хиба лібретто — слабкий розвиток драматичного стрижня. Хиби лібретто позначалась і на музиці.

Відчувається ще жанрова вузькість української опери під Советами. Композитори не навчилися користуватись советською тематикою.

Значною подією в історії української тогочасної опери в постановка „Тараса Бульби“ Лисенка (в редакції Ревуцького і оркестровці Лятошинського опера Лисенка зазнала серйозних змін).

До сторіччя народження Шевченка написано три опери — „Пансотник“ Веріківського, „Марина“ Жуковського та „Поетова доля“ Йориша.

Зредаговано наново „Запорожця за Дунаєм“ Артемовського та „Наталку Полтавку“ Лисенка — Йорисем.

З понад 20 опер тогочасних українських композиторів зберіглося на сцені лише 2! Основна причина цього — недостатньо глибока увага української музичної громадськості до питань створення української сов. опери й пасивна роль театрів.

Український балет пройшов дорогу аналогічну до дороги опери.

Перші балети були далеко не зрілі. („Ференджі“ Яновського, „Пав Кавьовський“ Вериківського, „Кармелюк“ Фемеліді).

Значніших успіхів здобуто в балетах, що написані в останні роки — Скорунський: „Лісова пісня“ та „Бондарівна“. Данькевич: „Лілея“, Нахабін: „Міщанин з Тоскани“ та „Марійка“. Вперше спробовано створити в історії української музики дитячу оперу-балет: Клебанов: „Амстенок“. Балет Клебанова „Светлана“ іде зі значним успіхом на сцені московського Великого театру, але українські театри цими балетами не зацікавились...

В українських балетах надро мало використовується етнографізму.

Перші спроби створення української музикальної комедії (Загравничний: „Голубі скелі“, Рябов: „Весілля в Малинівці“, Жданов: „Паливода“) не мають ще належної глибини.

Значних успіхів досягли українські композитори в симфонічній музиці.

Єдиний значний зразок до-революційної української симфонічної творчості — симфонія Колачевського (1886 р.).

В р. р. 1932—33 написано нвуку творів, що свідчать про широкі прагнення композиторів до симфонічного жанру — Ревуцький: „Друга симфонія“, Лятошинський: „Увертюра на українські теми“, Косенко: „Героїчна увертюра“, Говенпуд: „Героїчна увертюра“, Тиц: „Комсомольська увертюра“, Колєбанов: „Три години Дніпробуду“, Рибальченко: „Свято мас“, симфонія Нахабіна, три симфонії Белви, симфонія Скорульського, Борисов: „На варті Дніпробуду“ та інші.

В цих творах ще не подолано захоплення окремими технологічними завданнями, на багатьох з них лежить відбиток раціоналізму і сухість.

За останні роки особливо багато працювали українські композитори в галузі симфонії. Лятошинський: „Симфонія ч. 2“, симфонія Говенпуда, симфонія Гурова, симфонічні поеми „Отелло“ і „Шевченко“ Данькевича „Берейська симфонія“ Файнтуха і т. д.

На 60-ліття Сталіна написав Лятошинський: „Урочисту кантату“ (хор, солісти, велика орхестра).

І в симфонії композитори ще не до кінця усвідомили собі специфічні художні завдання (залежність від окремих особливостей класичної спадщини!).

Одно з головних завдань українських композиторів, в симфонії, як і в опері, — вироблення свого індивідуального обличчя.

Вперше в історії української музики засвоїли українські композитори різноманітні форми камерної музики: квартет (Лятошинський — 3 квартети, Косенко — 5 квартетів, Говенпуд — 3 квартети і т. д.), тріо (Косенко - Лятошинський, Тиц, Грудін та інші.), а також концертної літератури: концерти фортепіяні (Ревуцький, Косенко, Говенпуд, Скорульський, Корольков та інші.), скрипкові (Костенко, Араратан, Глушков), віолончельний (Глушков та інші.).

Зростає рівень і жанрове охоплення фортепіяної літератури, а також сольових пєс для скрипки та інших інструментів (віолончельна соната Косенка).

Надвичайного розмаху досяг розвиток різноманітних вокальних жанрів (віддавна тяжать українські композитори до пісенної хорової літератури).

Але й у жанрі пісні ще мало освоєна „різноманітність тем“ советського життя. „Зовсім недостатньо використано багату радянську поезію“...

Брак — за малими виключеннями — масових пісень! „Зовсім мало написано хороших оборонних пісень. Саме в оборонних піснях найбільше відчувається штамп, часте копіювання зразків“...

Увагу багатьох композиторів притягають фільми — Лятошинський: „Кармелюк“, „Два дні“; Лятошинський і Мейтус: „Іван“; Белва: „Дві жінки“, „Арсенал“, „Кришталевий палац“; Данькевич: „Радянські соколи“; Ревуцький: „Степові пісні“; Йоріш: „Запорожець за Дунаєм“; Козицький: „Партизанська дочка“; Косенко: „Останній порт“; Вериківський: „Навар Стодоля“; дитячі фільми-мультфільми — Грудін, Шипович, Зноско-Боровський і т. д.

Склад українських композиторів поповнився 1939 р. видатними композиторами західних областей України (Людкевич, Барвінський, Микола Колесса, Коффлер, Солтис і т. д.) й музикознавцями (Філарет Колесса, Хібінський, Кудрик, Витвицький, Лисько, Ліста та інші).

Композитори західно-українські або орієнтувались на модерністичні течії в сучасній європейській музиці, або тримались зв'язку в традиціях класично-народної творчості.

Молоде українське музикознавство (систематична підготовка музикознавчих кадрів почалася на Україні в 1935 р.) дуже зміцніло. Повстало питання створення курсу історії української музики. І все так самобічно музикознавству „властиві ще обмеженість проблематики і форм роботи“.

Особливо слабо розвинена ділянка музичної публіцистики, популяризаторської роботи, критики. Тим часом, не зважаючи на величезну проведену роботу, творчість тогочасних композиторів не піднеслась ще до того рівня, якого має право вимагати слухач. Боротьба з рецидивами і спрощенства ще не закінчена...

Нова дійсність поставила питання переоцінки творчих напрямів музичного. Повстає konieczність створити нову тематику.

*

Хоч на пленумі одностайно сконстатовано „нечуване піднесення української музичної культури... активність музичної творчості на Україні“, проглянувши доповіді поодиноких промовців, можемо про це піднесення створити дещо іншу уяву.

Кілька промовців відзначало в сьогоднішній українській музиці під Соведами „стилеву одноманітність, відсутність досить ясно виражених індивідуальних творчих напрямів, індивідуальної своєрідності прийомів, музикальної мови“. Бракує боротьби творчих напрямів! Страх впасти в формалізм унеможливив поодиноким авторам шукати нові, оригінальні прийоми музичної мови!

Якийсь Томілін закидає українським музикантам... „замкнутість, відсутність належного зв'язку з братськими республіками, зокрема з Спілкою композиторів РФСР“. Приводить це на думку Томіліна до „вастійності в творчості і стилістичній одноманітності“. Моск. комп. Шостакович ствердив в українських композиторів примітивне розуміння завдань народності в музичній творчості (недостатній інтерес до фольклору інших національностей! Народня тема подається часто без пережиття й темпераменту! „Народові повертається в незмінному стані те, що в нього береться“). Творчість поодиноких композиторів України має порівняно „слабе відображення тем, зв'язаних з радянською дійсністю“. Творів на радянські теми мало і їх не можна визнати вдалим. „Урочиста кантата“ Лятошинського (до шестидесятиліття Сталіна) майстерна, але — за загальним визнанням — „недостатньо безпосередня і емоційно захоплює“. В цій кантаті відсутні усякі контрасти! „Кремлівські ворі“ — совати П. Козацького — передані „бвально і не відповідальними музичними засобами“. Бракує єдності між змістом і формою. В опері „Перекон“ „перевантаженість оркестровки“, „ефектів, які є більш шумовими, ніж емоційними“ („драматична крикливість підміняє внутрішнє драматичне напруження“). В опері Йоріша „Поєтова доля“ на думку композитора Морделі „не має жадної живої ноти, опера ця „вбудована“ на засаді абсолютного еkleктизму (взято італійську музику, музику в „Евгенія Онегіна“, „Пікової дами“ тощо)...

„Багато в виступаючих товаришів вказували на необхідність здорової атмосфери в самій Спілці композиторів, атмосфери одвертої, ділової критики, товариських і щирих відносин. І. Бельва вказував на рідкі явища потворого розриву між офіційною оцінкою і думками, що висловлюються в колуарах“... Перед музичною Спілкою стоїть перспектива чергової чистки і перебудови...

Рецензії

М. ЧИРСЬКИЙ „ЕМАЛЬ“. Прага 1941. В-во „Колос“. Ст. 40.

Передо мною невелика збірка поезій Мик. Чирського „Емаль“. Гарно видана, дбайливо. Видно, видавала людина, що любить книжку, цінить її зверхній мистецький вигляд, бо знав, що в цій половині успіху книжки Запорукою цього — високомистецька окладинка відомого графіка Р. Лісовського.

До цього часу ширша українська читацька публіка в особі М. Чирського знає тільки драматурга, оригінального й культурного, знає його і як організатора українського театру в Хусті, молодого театру, патріотичного й пробовного під назвою „Летюча Естрада“, знає, може, й деякі вірші, що друкувались часом в українській пресі. Але збірка ця — дебют автора — в поетичнім доріжку його є перша й містить вірші переважно з минулих років, починаючи від р. 1925., обіймаючи доробок з доби 15-літньої.

Отже назва збірки — „Емаль“ :

Іще один переходячий жаль,
іще одне невначуче зневірря,
але стверділо серце, як емаль,
а ця любов легка була, як пірря. (Стор. 15)

В цій строфі, здається, й пояснення цієї так невідповідної до цілої збірки назви.

Речі Чирського взагалі завжди можна цінити. Вирішення їх особлива „несучасна“ легкість, звинність думки і образу, якась романська галантність, часто сальоновість.

Сама збірка ж поезій робить різне враження. В цілому вірші реторичні й пересичені інтелектуалізмом. Хочу спинитися на хибках автора. Часом замість ліричних образів і стилю виступає бомбастичність :

Набридла сою літа гра,
зва гір вдявляється у далеч
смішливим оком світлий Ра,
шо вже лиш грів, а не палить. (Ст. 8)

Я так закоханий в оце передвечірря...

і свій залюблений в любові вір я
з-поза широкого плеча
втоплю, мов гострого меча,
в цю далеч, ватману в велене надвечірря. (Ст. 15)

Вгамуй нас, осене, твоїм спокоєм
і приголуб дочасно! Приголуб!
Он вже не за горами весна-воїн,
що нас візьме „на руб“...

Характеристична для Чирського певна ритмічність, зглядно чергування строф різного ритму і розміру. Часто це тяжко читата... Зле, на мій погляд, скомпоновано :

За відкном — трагічно чорна ніч,
розгортає крала віч.

Відчувається місцями нелітературність вислову: „переходячий жаль“, „невначуче зневірря“, „передвечірря“, „з камня“, „в підрізаного карку ночі“, „стогне ніч сичовим криком“, „поблідлі жагом шибі вікон“, „на роадзьооаній панелі“. Можна таких випадків набрати й більше.

Є одначе й гарні, поетичні вислови, строфа й цілі поезії. Подобається вірш мені, наприклад, „Похід“, „О. П.“, й інші.

Про позитивні цієї збірки тут не говоритиму і прикладів не наводитиму — це й менше корисне.

Абстрагуючи від цих позитивів, гадаю, що центр тягару творчості автора лежить деінде — в ділянці драматургії. Л.

Л. МОСЕНДЗ: ВІЧНИЙ КОРАБЕЛЬ. Видавництво „КОЛОС“. Прага.

Драматична література і кількісно і якісно найслабше тяжить на терезах сучасної української літератури. Наші письменники й поети зовсім занедбали форму драматичну. Дехто з них кавав мені, що „за браком поважного українського театру“ — отже за браком інтерпретатора, бо, мовляв, „широка публіка драматичні твори не читає. Можливо, що це правда. Але має радію і представник українського театру, який каже, що він — цей театр — тому є досі „неповажний“, бо сучасні поети й письменники для цього театру не творять, не дають йому репертуару, який є, мовляв, легенями кожного театру. І ось у висліді — непорозуміння, свого роду квадратура кола, яку не знаю, хто врешті має розв'язати.

Ось тому кожна „драматична поява“, особливо приковує (як трішки театра-ла) мою увагу. Та ось і горе: — лірична драма „Вічний Корабель“ Л. Мосендза не вдовольнила мене. Імя автора давало мені надію (та й ще дає на майбутнє), але розчарування було тим більше. На мою думку, лірична драма Мосендза в цілому не є ані лірична, ані драма. Якжу в цілому, бо зокрема там зустрічаються фрагменти і ліричні і драматичні (частина в третій і четвертій сцені). Але, повторюю, в цілому, на жаль, це тільки публіцистичні діалоги, що ведані тематично і написані віршем. (Мім іншим велика частина сучасної української літератури є прикметна тим, що в її публіцистиці зустрічаємо багато лірики і навпаки). Наших сучасних письменників, за певними винятками, (всі ці літературні явища є, звичайно, цьогобічні; цим не хочу сказати, що тогочасні не мають таких прикмет, але це вже окрема тема) я обвинувачую в снобістичному відношенні до двох річей: — до українського театру і української сучасності. Більшість із них, позачинявшись у своїх літературних лабораторіях та не бажаючи про ці два вищезгадані явища нічого знати, випускає зі своїх реторт твори де кожний рядок, кожне слово і навіть кожна літера акуратно виважені на апікарських вагах та звірені в рецептами та формулами законів в теорії літератури. Що ж можна захнути цим „культивованим“ творам? Чей же лаборанти від критики вже зробили свою аналізу і видали цим творам патент. Це саме зробили й „лаборанти“ від ідеології — значить „усе в порядку“.

І ось так наш літературний ринок помаленько виповнюється першорядним сурогатом чи то пак штучними препаратами з літературними „вітамінами і калоріями“, що мають бути поживною виживою для нас. Вітаміна, звичайно, річ не погана, але я волію їх в натуральному вигляді. Штучність, штукарство — ще одна неприємна риса нашої літератури сучасної. Звідки повсталла ця штучність?

Є багато різних менше чи більше „глибоких причин“. Але одна з головних, без сумніву, це — щільно закриті вікна кабінетів наших літературних лаборантів, що бояться гострого повітря сучасності. Ця штучність, звичайно, менше помітна в дрібних ліричних творах, де тяжко „неозброєному оку“ відрізнити розмальовані лаштунки від інстецького образу, але в творах більших, де крім того фігурують не тільки обрії і „небо голубіє“, але також люди, ця штучність помітніша, бо ляльку легше відрізнити від живої людини оку навіть неозброєному.

„Творець не відповідає за вчинки своїх персонажів“ — згода, вони живуть своїм життям, натхнені волею життя і діяти — вищею волею свого творця, як і ми люди... Це все правда. Але творець відповідає за вчинки, зроблені ним, лялюк, яких за шнурочок тримає в руках і які не користуються автономним правом живого персонажу в творі. Персонаж Мосендзевого „Вічного Корабля“ теж не користується цим правом і саме тому, наприклад, зовсім здорова думка автора про прикмети вождя здається нам такою цивічно-на-

Івною в устах „кремезної волі роду“ (один з персонажів „Вічного Корабля“) — Вав-Лооса.

„Я веду, бо вести я призначен з роду!
Отара, візці на! Буду
Вам я показувать дорогу,
Вас пильнувать, як той пастух!
Вас на одвічні перелоги
Водять! Та лиш-но вовчий дух
Ви розпочнете виявляти —
Берлом залізним буду вас
Я пасти!..“ Так ось розмовляти
Повинен той, хто вождь.“

Тут автор явно забув сіпнути свою ляльку за шнурочок і лялька не дискретно забулася, що так мусить тільки думати, а не „розмовляти“ „той хто вождь“. І хоч жадної автономії автор „Вічного Корабля“ своєму персонажу не дав, або саме через те цей персонаж часто робить зовсім не те, що хоче автор (вживаючи стиль автора, назвемо це „оповідційність поневолення“). І тут не допомагають етикетки, які автор понавешував на свої ляльки („безобличність послуку“, „облеслива запобігливість“, „кремезна воля роду“ та інші ремарки). І ось через те ж саме, коли автор „забув шарпнути за шнурочок“, лялька з етикеткою „безобличності послуку“ на три сторінки віршів сперечається в „кремезною волею роду“ про те, чи треба битися з еспанцями, чи не треба. Так що під кінець „кремезна воля роду“ вprudко докоряє:

„ні, бачу — все дарма
тобі казав я...“

Де ж тут, спитаємося, „безобличність і де ж тут послуку“ і навіть взагалі була та етикетка?

Тому ж саме „кремезна воля роду“, що (зовсім не переконуючи на нашу думку) спромоглася пірвати за собою частину фляндерців для подорожі в землю обітовану „презбитера Йоганна“, не спромігшись пірвати за собою власної родини (якої „бунт“, до речі, здолав всежтаки піднести автор до рівня драматичного) легко ревінтує в того та піддається впливу пальних монологів (на цей раз дійсно ліричних) „совісті роду“, „майбутності весни“ і „генія юнацтва“ та згоджується лишити цих трьох, беручи за собою в подорож до „обітованної землі“ вірного Кляса (за оцю одну вірність батькові і назвав, мабуть, автор цю симпатичну постать „Вічного Корабля“ „безобличністю послуку“). Він, ця „кремезна воля роду“, не силе прокляття на голови неслухняних, бо в нього (очевидно), самого мало віри в свою правду та до землі „презбитера Йоганна“. Отже, не маючи віри і не посідаючи ним, самим згаданих на стор. 8, прикмет „вождя“, береться всеж бути поводитирем, „вождем“ до „нової батьківщини“ своїх фляндерців. Отже ж, де ж тут „кремезна воля роду“? Рішучо і цей персонаж висмикнув шнурок з пальців свого „продуцента“.

На стор. 9 „безобличність послуку“ питає батька („кремезну волю роду“):

... „Хіба ж немає вже спасіння?
Ганс: Де ти шукатимеш його?
Кляс: Невжеж криваве насіння
Тут запанує...?
Ганс: Ні, цього
Хай нам і в думці не здається.“

Не відомо, чи під „кривавим насінням“ розумів Кляс еспанців, які запанують у Фляндрії, чи фляндерців, що впадуть в боротьбі з цими еспанцями. В обох випадках цей уступ діалогу не має сенсу (ляльковий). Коли Кляс розумів еспанців під „кривавим насінням“, незрозуміла тоді відповідь Ганса, що каже „ні, хай нам цього і в думці не здається“, бо ж через рядок наказує, „хай уся родина збереться в дорогу“ — тобто відходить без бою — отже ж суперечність. А коли під „кривавим насінням“ розумів Кляс тих фляндерців, що впадуть в боротьбі з еспанцями, то перш за все, чому це криваве насіння „запанує“, а потім, чому про це Кляс питає „перелякано“ (як зазначено в ремарці), коли сам батька переконував, що треба захищати Фляндію і битися з еспанцями.

Тут знову ж ця сама історія в висмакнутих шнурочком.

Ці „дрібні факти“ свідчать про те, що сказано вище. Ляльок багато, шнурочки переплуталися, ось і виходять помилки.

В третій сцені „кремезна воля роду“, після того, як власна родина відмовила йому послух, (як вже раз згадано), не стиснула п'ястуків і не прокляла, навіть не жахнулася цього непослуху, тому що ця „кремезна воля роду“ не є жива істота, а лялька без душі і крові, без власного життя, даного їй її творцем і без власного болю.

Вона не в стані сама щось відчувати. Мені можуть закинути, що я вимагаю реалізму в ліричній драмі і що там мовляв тільки символи... Але чи символи мусять бути мертві, питаю я? Ні, ні... Не в тім річ, мої панове, а річ у „щільно зачинених вікнах“. Тому не допомогли „Вічному кораблеві“: ані зовсім поправна четверта сцена, де відчувається вже певне драматичне напруження та ліричний неспокій, ані блискуча ремарка, що завершує цілу річ. І тому „Вічний Корабель“ Мосейда в цілому видається мені якоюсь літературно-геометричною провкцією трагічної легенди про „летючого голандця“.

Ідеологічно може правильною і „геометрично“ вірною, але в сенсі мистецькому — сухою, безбарвною (за винятком кількох фрагментів), а головню штучною-мертвою. Мені хочеться теж при цій нагоді зокрема попросити наших авторів відважитися вав обмочити свої пера і певалі в кров сучасності, зробивши для цього кілька кроків вниз зі своїх штучних педесталів, холодного літ-снобізму, до нас „у долину сліз і крові“ зі „совцем правди“ понад всею, хоч може ця „долина“ є так трохи тривіальною на їх думку.

М. ЧИРСЬКИЙ.

„Ой, ДИВ, ЛАДО“. Співанник веснянок. Упорядкував О. Гайдай. Секція Мистців, Письменників та Журналістів УНО в Празі. Стор. 16. Формат 12^о.

Секція Мистців, Письменників та Журналістів УНО в Празі випустила у світ нову збірку народних пісень „Ой, Див, Ладо“ (співанник веснянок) в хорівій обробці Леонтовича, Лиська, Колесса; упорядкував невтомний О. Гайдай. Графічне оформлення в працю М. Михалевича. Особливо вдало скомпоновано графічно-концентрованою у круаі хорівод.

Видання таких маленьких хорівих партітурок заслуговує вдячності українського музичного суспільства, що гостро відчував брак друкованих збірок. Власне добрі збірки існують, але їх майже неможливо дістати у продажі, а деякі з них — наприклад збірка Червоної Калини — ще й дуже дорогі.

У збірці „Ой, Див, Ладо“ варто було б подбати про однотайність друку (це торкається й нот і тексту) та певний мінімально-можливий калібр; як раз невиврааний, замалай друк спричиняється до друкарських помилкок. Що зліпшення можливе, видно на пісні „Коло Дунаєчку“ — де великість друку є цілком вистарчаюча. Зайве також писати перед кожною піснею рід хору (жіночий, мішаний), бо це заввачено при кінці.

Але це є дрібниці, що заввачаємо тільки з референтського обов'язку; при добрій волі їх можна усунути.

Д. Л.

Х р о н і к а

В наковій бібліотеці в-ва Юрія Тищенка (Прага) вийшов перший том „Історії української літератури“ дра М. Гнатюшак та друга частина „Історії України“ дра М. Антоновича (Литовська доба).

У Празі накладом українського історично-філологічного т-ва вийшла перша частина нарисів Дмитра Чижевського: „Український літературний барок“ (відбітка з т. III „Праць“ Т-ва).

У серії „Дитяча Бібліотека“ Укр. в-ва у Кракові вийшла віршована казка Ірини Наріжної: „І цареві треба вміти на хліб заробляти“ (Друге видання).

Незабаром появляться черговий випуск бібліотеки „Дороги“ п. н. „Пісня про княжу Україну“ Володимира Переяславця з ілюстраціями Едварда Козака.

Книжка Юліана Опільського „Золотий Лев“, історичне оповідання з часів короля Данила, появилася другим накладом у Кракові.

Вийшла з друку історична повість із XI ст. „Велика перемога“ Володимира Бірчака (Краків).

Братиславський „Slovak“ з 16 січня 1941 р. містить переклад новелі Леоніда Мосендза п. н. „Мінерва“ (Скогорода в Братиславі).

Збірка інсценізацій з творів Шевченка вийшла у Кракові п. н. „Поклін Т. Шевченкові“.

Виклад Павла Зайцева п. н. „Психологічний портрет Шевченка“ відбувся в Кракові 9-го квітня ц. р.

Дня 16-го квітня ц. р. у Кракові відбувся виклад Святослава Гордицького „Про мистецький світогляд Т. Шевченка“.

В Ярославі 12-го квітня мав відбутися другий літературний вечір п. н. „Берева Картузька в літературі“.

Книжка Антоненка про життя та творчість Лесі Українки вийшла у Кракові.

У Києві мають виходити два нові журнали: „Ілюстрований громадсько-політичний, літературно-художній двотижневик“: „Україна“ та „журнал сатири й гумору“: „Перець“ (виходитиме двічі на місяць). Випускатиме обидва журнали в-во самого „ЦК КПбУ“ . . .

З передовиці мінської „Літератури і Мистецтва“ ч. 15/41 р. — „Ейш уваги оборонній літературі“ — довідуємось, що „радянський народ ні на хвилину не забував геніальну вказівку Сталіна про те, що Радянський Союз знаходиться в капіталістичному оточенні, що можливі усякі несподіванки, коли ворог захоче на нас напасті . . . Друга імперіялістична вій-

на з кожним днем усе поширюється, до неї втягаються нові країни, нові континенти. Війна загрожувє розростися у всесвітню . . .“ Представники сов. літератури знаходяться, проте, у великім боргу перед Червоною армією та Військово-морським Флотом. Численні героїчні справи радянського народу не показані в літературі, не знайшли свого мистця. В білоруській радянській літературі не показано героїчний похід Червоної армії за визволення західної Білорусі і західної України, тема звданання великого білоруського народу в єдину радянську сімю . . .“ „У боях з білофіями — советські війська — як тоби переконали своїх читачів ця сама передовиця — написали блискучу сторінку в історії боротьби радянського народу. Тільки в літературі ця боротьба ще не показана . . . Велику увагу питанням розвитку оборонної літератури надає „Управа постійної пропаганди Західної Спеціально Військової Округи“ . . .“ „Союз радянських письменників БРСР“ повинен максимально допомагати червоноармійським поетам і письменникам . . .“.

Як повідомляє „орган правління Спілки радянських письменників Білорусії“, „Література і Мистецтва“ ч. 15/41 р. вийшло перше число літературного польського місячника „Нові Обрії“. Поява „Нових Обрїв“ має бути „ще одною перемогою сталінської національної політики . . .“ Після польсько-німецької війни на території звільнених Червоною армією земель Західної Білорусі та Західної України опинилось багато поляків, працівників культури і мистецтва . . . Усіх їх закликає у вступній статті журнал „Нові Обрії“ творити нову польську культуру — частину советської культури . . .

„Центральний Будинок народної творчости України“ має випустити для самодіяльних театральних гуртків опери „Наталка Полтавка“ і „Запорожець за Дунаєм“. Опери випускаються у формі пристосованій для виконання невеликими самодіяльними гуртками.

„Центр. Будинок робітників мистецтв БРСР“ розписав до 23 річниці „Красної Армії і Флоту“ конкурс на кращого виконавця . . . оборонних тво-

рів. Тема конкурсу — „Оборона нашої вітчизни!..“

„На всесоюзній нараді робітників мистецтва“, що від 25. до 28. березня відбувалась у Москві, „ляврат сталінської премії, нар. худ. Вірменської РСР“ М. Сарян виступив зі заявою про konieczність створити в Москві „спеціальний театр, де протягом місяця показувалося б, наприклад, театральне мистецтво України, потім виступала б грузинська опера, вірменська і т. д. Столиця дістала б можливість постійно слідкувати за тим, як розвивається національне мистецтво, а театральні працівники братніх республік могли б постійно діставати вказівки, чути кваліфіковану критику і тим удосконалювати своє мистецтво“... На тій самій нараді голова „Комітету по справах мистецтва при СНК СРСР“ М. Храпченко мусів з жалем сконстатувати, що „російські пєси ще в невеликій кількості ставляться в національних театрах. У Вірменії та Білорусії вже поставлено низку добрих російських пєс... Інше становище в Азарбайджані. Тут поставили тільки три пєси російських драматургів. Ціла низка прекрасних пєс російських драматургів не йде на сценах театру Азарбайджану, хоч робітники Азарбайджану сильно скаржаться на відсутність пєс. В Грузії також мало російських пєс побачило світло рампи...“ („Сов. Иск.“ н. 13/41 р.).

В Станіславоці за участі місцевої симфонічної оркестри (дирігент А. Штадлер), львівського хору трембіти тощо — відбулась декада „радянської музики й естради“. Як зазначає в жалем кореспондент „Сов. Иск.“ ч. 1/41 р. С. Грюнберг, „безсумнівною“ хибною станіславською декадою музики та естради був цілковитий брак в декаді... програму естрадного.

Як пише советська преса („Сов. Иск.“ ч. 1/41 р.) на виставці „кращих творів советських малярів“ у Москві гостро вражає „слабий розвиток баталістичного малярства“. „Перемоги“ Красної армії, „що звільнила братні народи“, „досі не знайшли собі гідного вітлення в образотворчому мистецтві“. Виставку, поза тим, називає советська преса — „перемогою соціалістичного реалізму“.

Братиславський богословський кварталник „Bratislavski Obzor“ умістив у ч. 1 за р. 1940 статтю про ювілей 950-літньої річниці хрещення України 988—1938, в ч. 2 13—довшу розвідку про історію Василянського чину.

У Братиславі вийшла географічна студія Кареля Кухаржа про найбільше на Карпатській Україні Синевірське озеро: „Озера Східн. Словаччини та Подк. Пусь“, том II, ч. I.

У Москві, накладом Соцекга-а вийшов т. II, вип. I „Лекцій по історії Росії“ званого історика „вже небіжчика“ проф. Прєснякова п. н. „Западная Русь и Литовско-русское государство“. В Києві під маркою „Академії Наук УРСР“ вийшов збірник документів „Красная Гвардия на Украине“, що його видав І. М. Преміслер.

У Парижі у видавництві „Edition internationale“ ще перед війною вийшов дев'ятий том великої збірки документів п. н. „Версальський трактат“. В збірці уміщено матеріяли, що торкаються України.

Велика рецензія Бориса Крупницького на збірник „Мазепа“ т. I і II (Варшава) надрукована в річниках для історії Східної Європи (видавець Ганс Іберсбергер, Берлін), річник V, зшиток 1/2 р. 1940.

Дня 2-го квітня в Римі відбувся, заходом Італійського королівського географічного товариства доклад проф. Ріко Рікарді на тему „Географічні аспекти України“.

У Кракові вийшло дня 15 квітня ц. р. перше число греко-католицького релігійного журналу „Воскресення“.

Енциклопедія українознавства, запоніджена від Укр. Видавництва у Кракові, виходитиме від квітня 1941 р. що-місячними зшитками по 5 аркушів друку. Цілість обійматиме 6 зшитків. Енциклопедія українознавства обійматиме всі ділянки українознавства.

В Кракові вийшла брошура дра Б. Ю. Пеленського: „Культура й культ української книги“.

В Берліні вийшла книга проф. Дмитра Дорошенка „Православна церква в мивулому й сучасному українського народу“ в портретом автора й в обгорткою Корвінчука.

Секція Мистців, Письменників та Журналістів УНО в Празі

ма в н а с к л а д і :

1. **Погруддя** вождів та Гол. Отамана С. Петлюри в терракоти, висота 18 см. Ціна за 1 шт. 10 RM.
2. **Портрети** вождів, Гол. Отамана С. Петлюри, Святослава Хороброго, Поляглик Героїв: З. Коссака, О. Басарабової, Д. Данилишина, В. Біласа. Величина: 35 × 25, 32 × 33 см. Ціна за примірник 1 RM.
3. Шкільні стінні гасла з гарною оздобою. Ціна за 12 шт. 2 RM.
4. **Листівки:** мужів української історії; О. Басарабової; Героїв Городка і Карпатської України; шкільні; фолькльорні. Ціна за шт. 0-10 RM, за кольорові 0-15 RM.
5. **Книжки:** О. Ольжич: „Вежі“, ціна 0-60 RM; В. М-к: „Городок Ягайлонський“, ціна 0-50 RM; А Дад: „Чотири з тисячи“ (В дворіччя Березня Карп. України) з ілюстр. Ціна 0-50 RM; О. Лашенко: „Культурне життя на Україні“ (відб. з кал. „Сурми“), ціна 0-60 RM; „Оформлення домівок“ (відб. з кал. „Сурми“), ціна 0-60 RM; Др. Л. Білецький: „Шевченко і Гонта“, ціна 0-50 RM; Д. Кардаш: „Евген Коновалець“, ціна 0-50 RM; Збірник Українського Наукового Інституту в Америці. Ціна 5— RM; Альманах „Сурми“, ціна 3— RM.
6. **Нотодруки:** „Ой гордопишний пангосподарю“, вибір колядок і щедрівок, ціна 1— RM; „Ой, Див, Ладо“, вибір веснянок. Ціна 1— RM.
7. **Інші видання.** На бажання висилаються каталоги.

**Книгарням і
кольпортерам
дається
опуст.**

Замовлення в Німеччині й Протектораті адресувати:

UNO, Praha III., Josefská 2/II, Protektorat, в допискою: „Бібл“.

Гроші пересилати: в Протектораті та Німеччині на вищеподану адресу, або валученими складанками.

Замовлення в Генерал-Губернаторстві адресувати:

Hauptpostamt, Krakau, Fach 221.
в гроші пересилати:

Ukrainbank, Krakau, Gertrudestr. 12/II.

в допискою „Виховна Бібліотека“, Конто ч. 121, або складанками Українбанку в тією ж допискою.

УКРАЇНЦІ!

Передплачуйте,
читайте,
поширюйте

видання Українського Видавництва

„ПРОБОЄМ“

- I. тижневик:** Український націоналістичний часопис „НАСТУП“, що приносить вісті зі всіх Українських Земель та інформує про життя українців цілого світу і про світову політику. Передплата 100— К (12— RM) річно.
- II. двотижневики:** „НАЦІОНАЛІСТ“, часопис українознавства, виходить двотижнево від жовтня 1940.
„ТЕХНІК“, часопис технічного знання, виходить двотижнево від листопаду 1940.
- III. місячник:** Український журнал „ПРОБОЄМ“, місячник культури, суспільно-громадського життя, мистецтва й літератури. Передплата 100— К (12— RM) річно.
- IV. кварталник:** „КНИГОЗБІРНЯ ПРОБОЄМ“, в якій виходять найкращі твори наших письменників і поетів.
- V. видання:** „САМООСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА“ приносить книжки й підручники, що допоможуть Вам проглибити Ваше знання.
„НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА НАСТУП“, в якій виходять популярні книжки й брошури на різні теми.
- VI. випуски:** БІБЛІОТЕКА „ВІДВАГА“ випускає книжки для молоді і юнацтва.
„ДІТОЧИЙ СВІТ“ — бібліотека для українських діточок.
ЛИСТІВКИ І ГАСЛА, що надаються для прикраси Народніх домів, читалень, канцелярій та помешкань. Ціна листівок і гасел точніше на стор. „Наступу“.

Гроші василайте виключно нашими чеками: Число конта Поштової Щадниці в Празі: „ПРОБОЄМ“ 201.699, або „НАСТУП“ 9.028, в Німеччині: Postscheckkonto Nr. 122.124, Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag; в Ієн. Губернії: P. Sch. A. Warschau Nr. 10.020. „Nastup“ Zeitschrift in Prag; в Словаччині: Poštová Sporiteľ'na v Bratislave č. 5835 Časopis „Nastup“ v Prahe.

Замовлення слати на адресу:

„PROBOJEM“, Praha XIV-65, pošt. schr. 3.